

Steinberg, Vestre Toten kommune

En privat embetsmannsgård

Fredningsdokumentasjon

Foto forside

Den private embetsmannsgården Steinberg i vakre høstfarger med Hedmarken og Helgøya i bakgrunnen. Utsikten fra eiendommen var antageligvis en viktig kvalitet ved Steinberg da eiendommen ble lyststed og hovedbygningens første byggetrinn ble satt opp for ca. 250 år siden. De siste hundre årene har vegetasjonen vokst seg til i kulturlandskapet nedover mot Mjøsa og i gårdens park. I dag ser man utsikten best fra servicebygget med kaféen sørvest for tunet. Foto: Jan Thore Øverstad, dronebilde fra 2020.

Denne akvarellen er det eldste kjente bildet av Steinberg og viser omtrent hvordan tunet så ut da Weidemannfamilien flyttet dit i 1804. Akvarellen antas å være malt av Birgitte Marie Angell som 17 år gammel bodde på Steinberg hos sin tante Ingeborg og hennes mann Fredrik Sommerfelt i 1801. Ut fra dendrokronologiske undersøkelser av drengestua må akvarellen være malt etter at bygningen stod ferdig ca. år 1800. Drengestua har seinere blitt flyttet til sin nåværende plassering ved siden av stabburet (vist med rød takstein på maleriet). Repro Mjøsmuseet.

FORORD

Dokumentet er utarbeidet av Innlandet fylkeskommune som et vedlegg til forslag om fredning av Steinberg i februar 2023. Dokumentet er revidert etter innspill i høringen våren 2023, samt av Riksantikvaren ved siste behandling av fredningsforslaget før vedtak.

Den delen som beskriver det historiske anlegget og kulturminnene er i hovedsak utarbeidet av Mjøsmuseet AS ved Heidi Frøknestad på oppdrag for, og i nært samarbeid med, Innlandet fylkeskommune (Frøknestad 2023). Den er et resultat av flere års kildegransking, registreringer og undersøkelser i anlegget utført av Mjøsmuseet AS og fylkeskommunen. Registreringene er gjort og bildene tatt til ulike årstider, for å fremheve ulike sider av grøntanlegget. LIDAR-data (terrengmodeller generert av lasermålinger fra lufta) har vært et viktig utgangspunkt for registreringene (se eksempel i vedlegg 3).

I fredningen er området delt i ti delområder utfra deres karakter, kalt område A-J. Dokumentet er bygd opp i følgende deler; områdebeskrivelse, historie, beskrivelse av kulturminner/elementer og delområder, beskrivelse av det enkelte delområde med kulturminner og elementer, oversikt over tidligere fredninger, forslag til fredning, vurdering av områdets verneverdi og en avslutning.

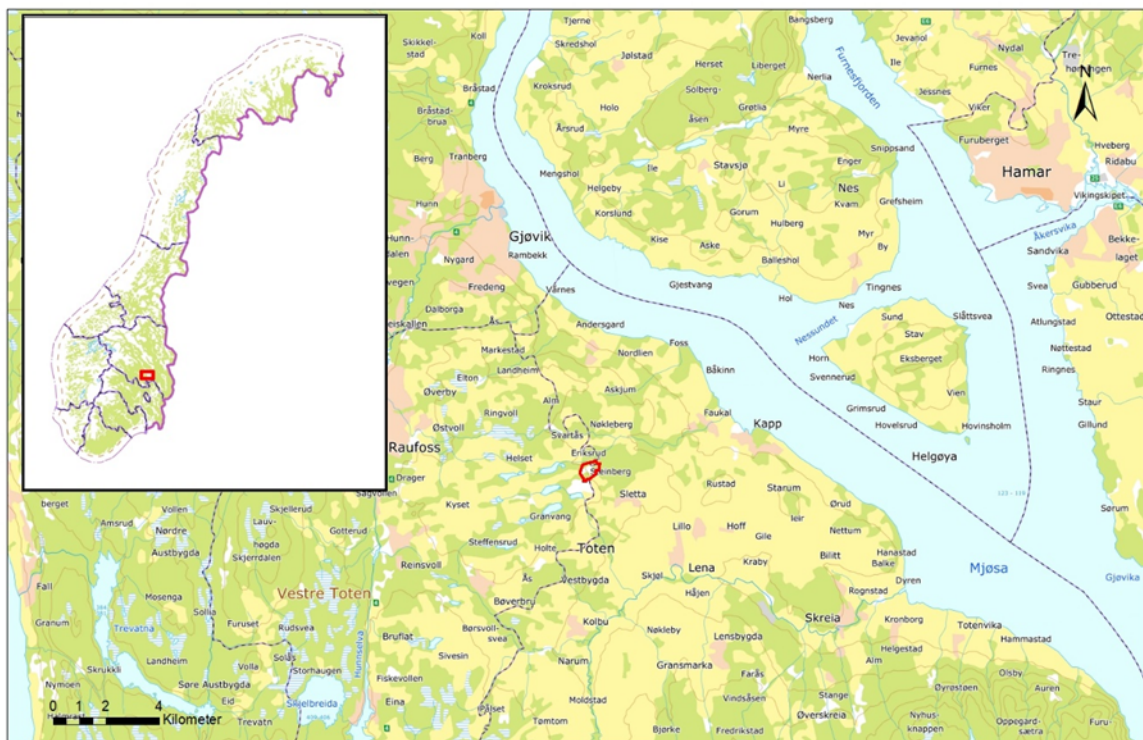
Steinberg har vært museum siden 1934. Steinbergs fredelige atmosfære med et helhetlig og variert kulturlandskap har kvaliteter som gjør at besøkende stadig kommer tilbake på arrangementer, museumsbesøk eller bare for å gå en tur. Foto: Jan Thore Øverstad 2017.

Innhold

FORORD.....	2
OMRÅDEBESKRIVELSE	5
<i>Beliggenhet</i>	6
<i>Eiendommer omfattet av fredningen.....</i>	6
<i>Områder holdt utenom fredningen</i>	7
<i>Beskrivelse av eiendommen</i>	7
<i>Naturmangfold.....</i>	9
EIENDOMMENS HISTORIE	12
BESKRIVELSE AV OMRÅDER OG ELEMENTER	16
<i>Adkomst og veger.....</i>	18
<i>Steingjerder.....</i>	21
<i>Sleppbekken og Kvennhusbekken.....</i>	22
<i>Viktige utsiktspunkter – siktlinjer - utfluktsmål</i>	23
<i>Område A Tunet med bygningenes plassering og akser (se kart under)</i>	25
<i>Område B Parken og hageanlegget med trær og andre elementer</i>	26
<i>Område C «Gravhaugen» med bjørkeallé.....</i>	33
<i>Område D Bleikvøllen, Purkenga og Kvenndammen</i>	34
<i>Områdene E Jordbruksarealer – dyrkamark, beiter og slåttenger</i>	35
<i>Område F Nerenga og Grønland – Skog, beiter og dyrkamark øst for Eriksrudvegen 37</i>	
<i>Område G og H Sauhågan – skogs- og beiteområder vest for Eriksrudvegen.....</i>	37
FREDNINGEN AV 1924.....	38
FREDNINGSFORSLAGET 2023.....	40
<i>Grøntanlegg med areal og objekter som ble foreslått fredet etter kml § 15 Kulturminner og områdene er beskrevet over, men listes opp her.....</i>	41
<i>Arealer som ble foreslått fredet etter kml § 19</i>	41

<i>Bygninger som ble foreslått fredet etter kml § 15 (interiør og eksteriør)</i>	43
NASJONAL OG KULTURHISTORISK SAMMENHENG	45
AVSLUTNING	48
KILDER ⁴⁹	
VEDLEGG 1 LISTE OVER EIERE OG BEBOERE 1648 – d.d.	50
VEDLEGG 2 KART DELOMRÅDENE A-J	52
<i>Kart Område A og B</i>	53
<i>Kart Områdene D, I og J</i>	54
<i>Kart Område E</i>	55
<i>Kart Område F</i>	56
<i>Kart Område G og H</i>	57
VEDLEGG 3 LIDAR DATA AVSLØRER MANGE KULTURSPOR.....	58

OMRÅDEBESKRIVELSE

Som kartet over viser ligger Steinberg (rødt polygon) på grensa mellom Østre og Vestre Toten kommune, med vidt utsyn over Mjøsa og Hedmarken. «De stilte klokka på Steinberg etter gasslykta på Hamar stasjon (etablert 1862)», har Jens Stenberg (f. 1923) fortalt (Froknestad 2023). Det vitner om utsikten som var utover Mjøsa den gangen. Kart: Innlandet fylkeskommune.

Fakta

Adresse: Sillongenvegen 223, 230 og 233, 2846 Bøverbru

Gårds- og bruksnummer: 24/1; 25/9, 24/2, 25/25 og 208/1, Vestre Toten kommune og 166/13, Østre Toten kommune (den siste eiendommen er fra 1. mars 2024 overført til Vestre Toten)

Kulturminne-ID: 86409

Eier: Toten historielag

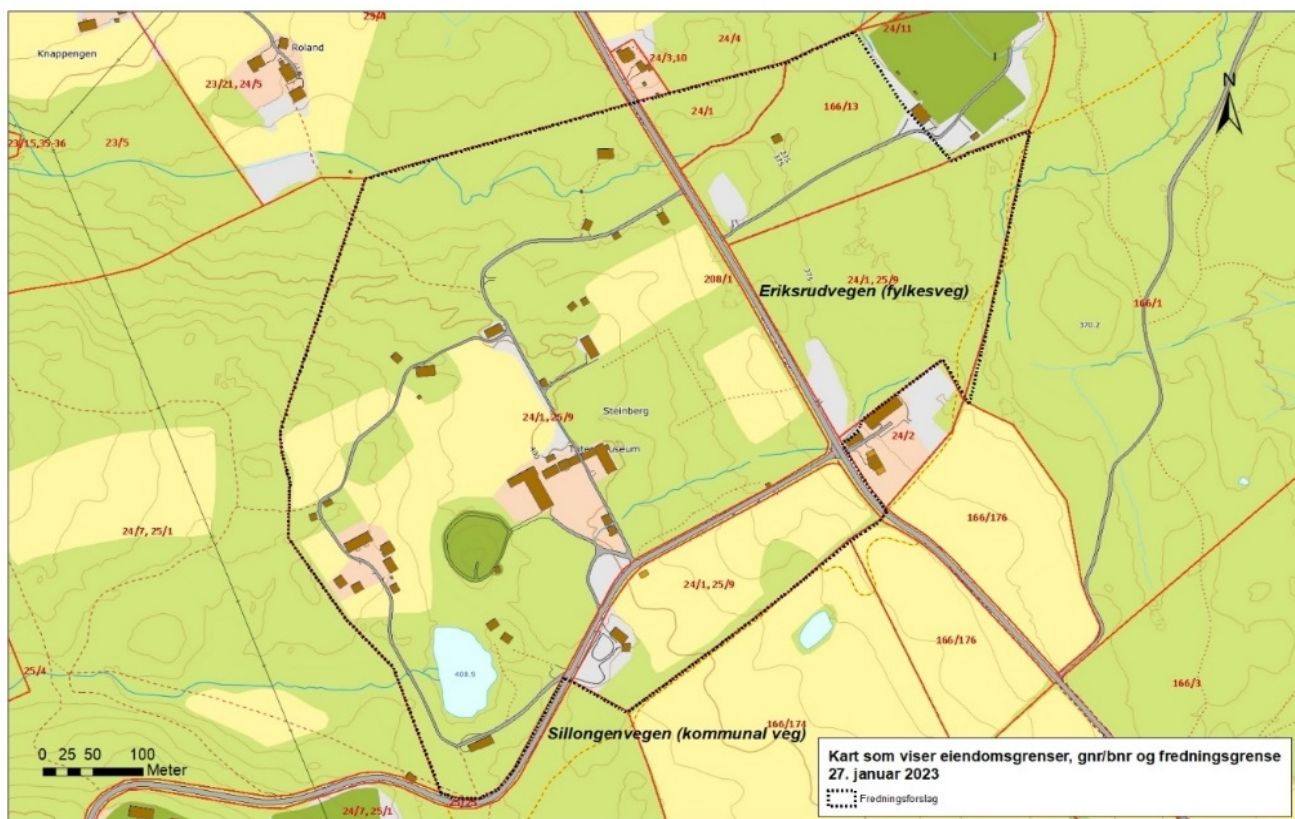
Planstatus plan- og bygningsloven:

Områdene vest for Eriksrudvegen og nord for Sillongenvegen er i gjeldende kommuneplan for Vestre Toten avsatt som formål bebyggelse og anlegg - Offentlig eller privat tjenesteyting (sosikode 1160) og båndlagt etter lov om kulturminner (sosikode 730) i påvente av fredning, kombinert med hensynssone landskap. Områdene øst for Eriksrudvegen og sør for Sillongenvegen er avsatt som LNF. Den delen av det fredete området som fram til nå har ligget i Østre Toten (gnr. 166 bnr. 13), er i kommuneplanen avsatt som LNF og båndlagt etter lov om kulturminner (sosikode 730).

Beliggenhet

Steinberg ligger med vidt utsikt utover Mjøsa på grensa mellom Østre og Vestre Toten kommune. Eiendommen ligger på ca. 400 moh., i et område med kambrosiluriske bergarter med kalk- og steinrike løsmasser. Bergartene ligger orientert øst-vest. Mellom ryggene ligger tre små vatn like vest for Steinberg og de sikrer god vanntilgang til området der gården ligger. To bekker renner gjennom eiendommen og har vært viktige ressurser for eierne opp gjennom tida. Gården er i dag delt opp av to offentlige veger; den fylkeskommunale Eriksrudvegen og den kommunale Sillongenvegen, se kartutsnitt.

Kartet viser Steinbergeiendommen og grenser. Den består av gnr./bnr. 24/1 og 25/9 i Vestre Toten

kommune og 166/13 i Østre Toten kommune. Fredningen berører også den kommunalt eide Sillongenvegen og den fylkeskommunale Eriksrudvegen. Et lite parti av Kvennhusbekken som ligger på 24/2 i Vestre Toten inngår i fredningen. Gnr./bnr. 166/1,3 i Østre Toten kommune er i ferd med å overdras til 24/1 i Vestre Toten kommune.

Eiendommer omfattet av fredningen

Gården Steinberg omfatter i dag gnr. 24 bnr. 1 i Vestre Toten kommune. Med i fredningen er også deler av eiendommen Grønland, gnr. 166 bnr. 13 i Østre Toten kommune, deler av fylkesvegen Eriksrudvegen, som har gnr. 208 bnr. 1 og den kommunale Sillongenvegen, som har gnr. 25 bnr. 25 i Vestre Toten. Fredningen omfatter også området Sætermarka gnr. 25 bnr. 9, områdene rundt Sætertjernet, som fram til 1960-tallet var del av gården Stepperud (tidligere gnr. 25 bnr. 6), men som ble makeskiftet med historielaget mot at Stepperud fikk et skogsområde lengre nordvest (eiendommen kalt Sauhågan nordvestre gnr. 24 bnr. 7).

For å sikre den delen av Kvennhusbekken, som renner gjennom området, er et lite areal inntil bekken som ligger på Steinsli, gnr. 24 bnr. 2 tatt med i fredningen.

Statsforvalteren har den 1. desember 2022 vedtatt en grensejustering hvor gnr. 166 bnr. 13 i Østre Toten overføres til gnr. 24 bnr. 1 i Vestre Toten. Den nye kommunegrensen trer i kraft fra 1. mars 2024. Den nye eiendommen vil få første ledige bruksnummer under gnr. 24 i Vestre Toten. Det er også under behandling et makeskifte av en mindre del av Steinberg gnr. 24 bnr. 1, gnr. 25 bnr. 9 og Stepperud gnr. 25 bnr. 25. Denne er ikke sluttbehandlet, så endelig grense og nytt bruksnummer knyttet til Stepperud er ikke klart. Når den nye kommunegrensen trer i kraft 1. mars 2024 vil fredningen kun berøre Vestre Toten kommune.

Områder holdt utenom fredningen

Det er flere områder som tilhørte Lauritz Weidemann, som ikke er med i fredningen, disse er blant annet;

- det som i dag er idrettsplassen Grønmlandssletta, gnr. 166 bnr. 13 i Østre Toten kommune. Vi har valgt å ikke ta det med, fordi det er gjort så store inngrep i terrenget at ingenting er bevart av kulturspor fra tida før 1900.
- eiendommen Grav (i dag gnr. 24 bnr. 4) var i perioden 1805 til 1934 en del av Steinberg. Ettersom det er få bevarte kulturspor her (vi har kun funnet tufter, steingjerder og åkre etter husmannsplassen Bjørkebakken og noen eldre rydningsrøyser knyttet til gården) og den ikke er en del av Toten historielags eiendom i dag, er Grav holdt utenom fredningen.
- Steinsli gnr. 24 bnr. 2 ble fradelt fra Steinberg i 1922 og er i dag en boligtomt. Det er ingen kjente kulturspor fra tida før 1900 her. Unntaket er Kvennhusbekken, som Weidemann flytter hit, og som inngår i fredningen etter kulturminneloven § 15.
- Skriverskogen ved Skjelbreia (om lag 12 km sørvest for Steinberg), gnr. 100 bnr. 1 i Vestre Toten kommune var i perioden 1809 til 1823 eid av Lauritz Weidemann, og har fått sitt navn etter ham. Han overtok området etter et kommisjonsforlik med Toten allmenningslodd nr. 4. I 1825 selger amtmann Weidemann også fiskeretten i Skriverskogen til Ole Olsen Wolla på Hager mot at han i årlig avgift får en viss mengde fisk. Ettersom denne eierperioden var kort og eiendommen ligger langt fra Steinberg, er også denne holdt utenom fredningen.

Beskrivelse av eiendommen

Eiendommen Steinberg utgjør i dag om lag 370 dekar, hvorav ca. 69 dekar dyrkamark. De bevarte bygningene fra gården Steinberg ble fredet i 1924. Disse består av 12 fredede bygninger fra 1700- og 1800-tallet. Videre består gården av en 30 dekar stor inngjerdet park. Et privat gravsted med et sjeldent gravkapell ligger i tilknytning til tunet. Gårdens varierte kulturlandskap med utsiktsplasser, steingjerder, dyrket jord, beiter, slåtteenger og skog omgir tunet og parken.

På bildet vises deler av Steinbergs varierte kulturlandskap med dyrkede arealer på begge sider av tunet, den rektangulære parken ligger midt i bildet, bak hovedbygningen. Øst for Eriksrudvegen sees deler av skogen som tidligere har vært dyrket mark. Den tilflyttede Kvemsbygningen ligger til venstre i bildet, dagens kafébygning til høyre og Weidemannfamiliens gravsted i forgrunnen på høyre side. Dronefoto: Erlend Haugen 2022.

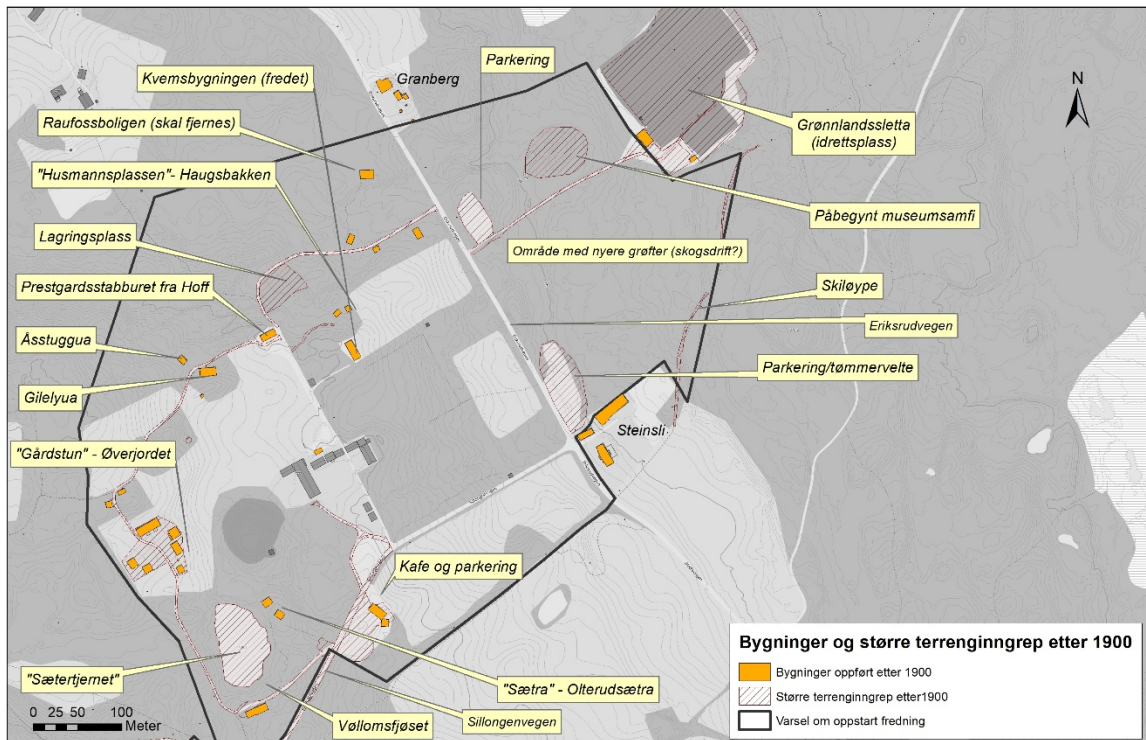
Steinberg har vært museum siden 1934 og eies av Toten historielag. Eiendommen drives av Mjøsmuseet AS i henhold til samarbeidsavtale med Toten historielag.

Et friluftsmuseum med seinere tilflyttede, eldre bygninger er plassert i ytterkant av eiendommen, oppført i tida fra 1948 og til ca. 1980. Den nye konservatorboligen ble også bygd i utkanten den dyrkede jorda mot sørvest og stod ferdig i 1957. Denne bygningen fungerer i dag som oppmøtested med kafé, toalett og har parkeringsplass for besøkende.

Mellom 1955 og 1960 ble det anlagt en parkeringsplass på østsiden av Eriksrudvegen, som i dag brukes til parkering ved store arrangement, og fungerer som lagerplass for trevirke fra drifta av skogen. Mot nordøst ligger det et klubbhus og idrettsbaner tilhørende Ihle idrettslag som ble etablert i 1974. Idrettslaget har i skrivende stund en leieavtale med Toten historielag. Andre vesentlige endringer av grenser er at eiendommen Steinsli gnr. 24 bnr. 2 ble utskilt som boligeiendom i 1922. Det er videre gjort et makeskifte med naboeiendommen Stepperud i 1960 i vest. Da ble området hvor det nye «Sætertjernet» ligger en del av historielagets eiendom og museet, mens det som var skogsområde på Steinberg lengre nordvest, ble en del av Stepperud. I 2021 ble det gjort en mindre justering mot Stepperudeiendommen. Det skal gi en større parkeringsplass ved kafebygningen. Verken denne eller den tidligere omtalte eiendomsendringen for gnr. 166 bnr. 13 er innarbeidet i offisielle kart ennå.

I 2023 drives det en variert museumsformidling på Steinberg, gjennom skoleopplegg, arrangementer og omvisninger i sommersesongen, samt julemarked og skogsdrift med hest vinterstid. Steinberg er også et mye benyttet turområde gjennom hele året.

Kartet under viser noen av de større endringene på selve eiendommen og tilflyttede/oppførte bygninger fra etter 1900. Noen av de nyere bygningene planlegges flyttet ut igjen av museumsområdet i årene som kommer, blant annet Raufossbygningen.

Kart som viser tilflyttede bygninger og større terrengingrep gjort etter at Toten museumslag overtok eiendommen i 1934, stort sett gjort i perioden 1948 – 1980. Kartet er utarbeidet av Innlandet fylkeskommune ved Irene Skauen Sandodden og revidert 8. mai 2023.

Naturmangfold

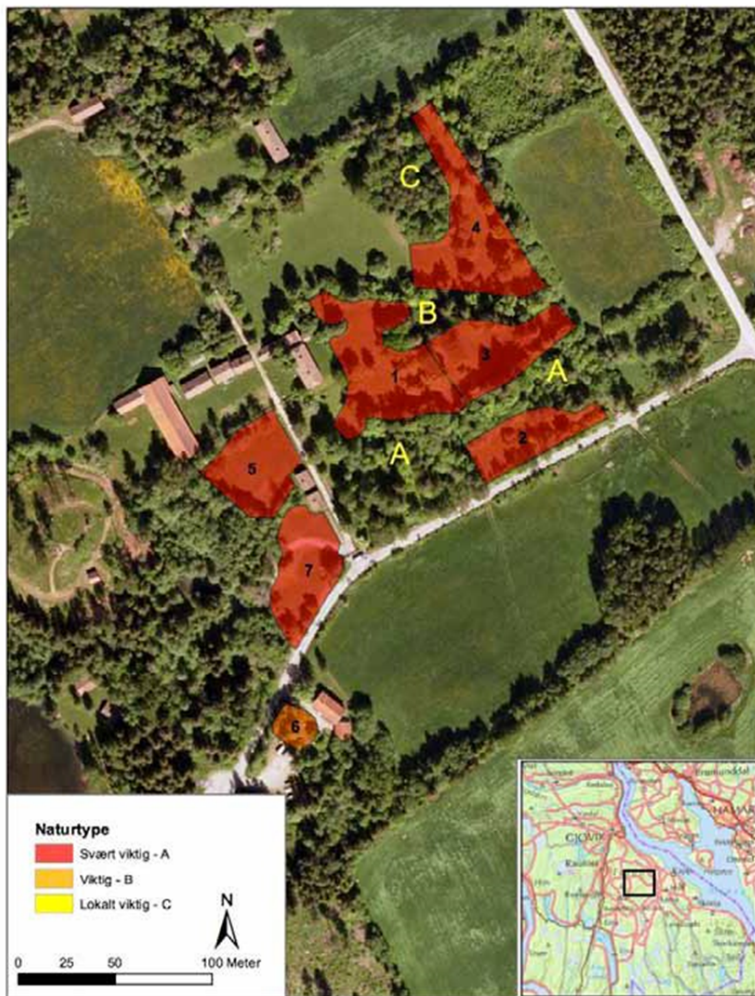
I tillegg til kulturminneverdiene er det andre verneverdier knyttet til Steinberg i form av biologisk mangfold. Det er registrert ca. 13 dekar med verdifulle slåtteeenger både innenfor og utenfor parken, i alt 69 arter er påvist, hvorav flere er sårbare eller nær truet. I tillegg er det funnet et par rødlistede karplanter og to rødlistede, vedboende sopper i parken. Steinberg har vist seg å være en av Nord-Europas viktigste lokaliteter for beitemarksopp og vurderes å ha internasjonal verdi, ifølge en rapport fra 2011. Se kart under.

I tillegg er et område med kalkgranskog i den nordvestre delen av eiendommen fredet som naturvernområde i 2022, gjennom ordningen med frivillig vern av skog, se kart under. Fylkeskommunen er tett påkoblet i arbeidet med forvaltningsplan, som skal utarbeides for området i 2023. Gjennom skogregistreringer i 2020 er det også påvist nøkkelbiotoper i tre mindre skogbestander, blant annet ved dammen inntil gravstedet. Disse er vist i skogbruksplanen for Steinberg.

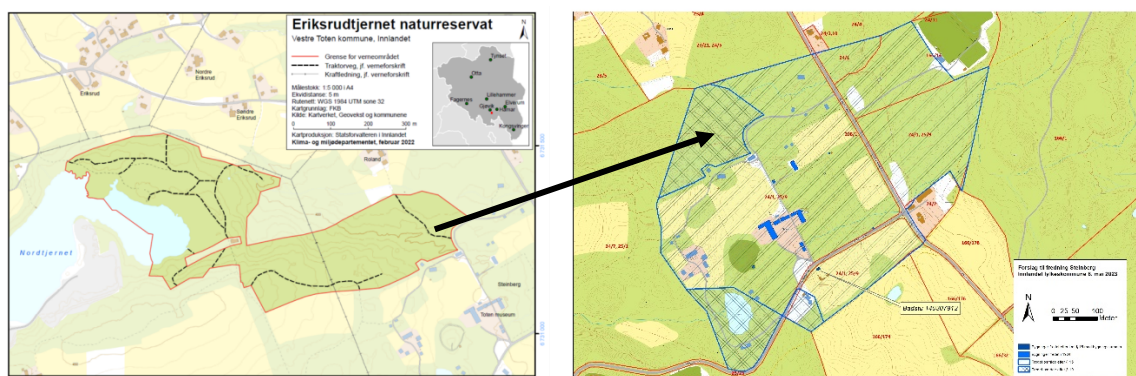

Det er registrert mange truede og sårbare arter i slåtteengene på Steinberg, blant annet sopper. På bildet en i øyenfallende og vakker sopp som regnes som livskraftig, nemlig skarlagensvokssopp. På Steinberg ligger mange svært viktige slåtteenger, her fra Bleikevollen sørvest for tunet. Foto: Irene Skauen Sandodden ©Oppland fylkeskommune 2017 og 2021.

Eiendommen har utfordringer med to arter som utgjør risiko for skade, jf. forskrift om fremmede organismer (19. juni 2015 nr. 716). Det er platanlønn og spansk kjærvel. Det er størst utfordring knyttet til uønska spredning av spansk kjærvel. Den finnes både i parken og i en del skogområder, langs veger og bekker. Planten har vært brukt som nytteplante i eldre tid, men er svært aggressiv når den får etablert seg. Mjøsuseet forsøker å holde planten nede og unngå frøsetting inne i parken og inntil tunet, men det er svært arbeidskrevende og fjerner ikke problemet slik det håndteres i dag.

Kopi av kart som viser lokalitetene med slåttemark på Steinberg, tatt fra skjøtelsesplanen for slåtteeengene på Steinberg, utarbeidet av Miljøfaglig utredning i 2011

Til venstre: Kartet viser skogområdet som er vedtatt fredet som Eriksrud naturreservat, 2022. Til høyre: Naturreservatet tilsvarer området som foreslås fredet etter kulturminneloven § 19 nordvest på eiendommen.

EIENDOMMENS HISTORIE

«Steensberrig» – fra rydningsplass til privateid amtmannsgård og museum

Den vesle plassen «Steensberrig» ble ryddet i ytterkant av den kornproduserende bygda på Toten midt på 1600-tallet. De neste 100 årene ble den drevet av leilendinger for forskjellige embetsmenn på andre gårder som i dag ligger i Østre Toten kommune. I 1731 ble den vesle plassen kjøpt av sorenskriver Christian Sommerfelt, som bodde på storgården Sukkestad sørøst for Steinberg. I 1765 startet sønnen, sorenskriver David Sommerfelt (1717-1773) og fru Benedikte Christine f. Hoff (1720-1774), bygginga av den eldste delen av dagens hovedbygning. Mye tyder på at dette var ment som et landsted eller lyststed for ekteparet, kanskje som kontrast til storgården deres nede i bygda.

Ekteparet døde få år etter at den nye hovedbygningen stod ferdig og deres datter, prostenke Anna Sophia Heuch, overtok Sukkestad med Steinberg. Hennes bror, Christian Sommerfelt, nyansatt amtmann i Kristians amt (seinere Oppland fylke), kom noen år seinere hjem fra Danmark og ble eier av Sukkestad. I 1784 kjøpte Heuch Steinberg plassen fra dødsboet etter foreldrene. Det kan se ut som om at det er etter dette tidspunktet at Steinberg framstår som en selvstendig eiendom etter flere tiår som underbruk av Sukkestad.

I 1791 hadde situasjonen forandret seg i familien. Broren Christian på Sukkestad ble enkemann med to små barn og sønnen til Anna Sophia, David Andreas Heuch, var død. Uansett årsak solgte Anna Sophia Steinberg til en annen bror, sorenskriver Friedrich Andreas Sommerfelt (1756-1801). Ombygginga fra lyststed til embetsmannsgård ser ut til å ha startet omtrent på dette tidspunktet. Hovedbygningen ble påbygget mot nord og fikk dagens høyde og form, i tillegg kom flere bygninger som fremdeles står, som drengestua, stabburet, mjølkeboden og deler av låven. Friedrich Andreas Sommerfelt døde brått etter bare 10 år. Han var uten arvinger og nevøen, sorenskriver Lauritz Weidemann (1775-1856), kjøpte tilbake eiendommen gjennom odel av fogd Schulz i 1804. Weidemann økte eiendommens størrelse ved å kjøpe til småbruket Grav fra sin onkel, Christian Sommerfelt i 1805, og seinere husmannsplassen Grønland i 1832.¹ Begge eiendommene hadde ligget under Sukkestad tidligere. På et ukjent tidspunkt har grensa mot Sukkestad blitt justert mot sør, slik at Sukkestad fikk tilbake noe jord der (nederst i venstre hjørne av kartet fra 1806) og eiendommen fikk i hovedsak dagens grenser.

Portrett av amtmann Lauritz Weidemann (1775-1856). MjøsMuseets samlinger.

¹ Sukkestadgodset ble delt opp og solgt på auksjon i 1832, Jens Raabe i «En storbygd», 1905, s.105.

«Geometrisk Situasjons Kart» viser Steinberg og Grav etter et grenseforlik i oktober 1806. Eiendommen Grav ble kjøpt i 1805 fra Sukkestad som var eid av Weidemanns onkel, Christian Sommerfelt. Kartet må være tegnet opp etter overdragelsen, og ser ut til å vise både eksisterende forhold og noen påbegynte eller planlagte framtidige veglinjer. Dette kartet sammen med akvarellen (se første side) er viktige kilder til hvordan Steinberg så ut på den tida da Weidemannfamilien tok over eiendommen. Kart fra Mjøsmuseets samlinger, TM-694.

Weidemann og fru Ditlevine, f. Qvist (1774-1866) fortsatte oppbygginga av gårdsanlegget. Ekteparet ser ut til å ha bygd mer ut fra hvordan de ønsket at gården skulle framstå, enn hva som var nødvendig ut fra gårdens behov og hva som var vanlig på bondegårder på Østlandet. Den største endringen var at tunet gikk fra å være et tradisjonelt firkanttun til et trefløyet bygningsanlegg. Formen gir assosiasjoner til europeiske herregårder, der den eksisterende hovedbygningen og den nye, alt for store låven (ut fra antallet husdyr) utgjorde sidefløyene og bygningene mellom dem dannet en vegg mot nord. Symmetri ut fra tunets utforming ga flere akser i gårdsanlegget, som ble forsterket av vegger, bygninger og steingjerder. Hvorfor Weidemann gjorde det slik er ikke godt å vite, men han hadde vesentlige inntekter utenom gårdsdrifta på Steinberg. Blant annet leide han ut den offisielle amtmannsgården Faulkal, som lå landbruksmessig bedre til nærmere Mjøsa. Utformingen av anlegget på Steinberg kan sees på som en fortsettelse av besteforeldrenes idé om et estetisk vakkert anlegg og parkmessig behandlet kulturlandskap, til lyst og antageligvis status, mer enn bare nytte.

Maleri som viser gården før den nye låven og nordkammerset inntil hovedbygningen ble bygget, i kulturlandskapet med utsikten over Mjøsa, antatt malt ca. 1830. Maleren ser ut til å ha stått i Baumannslunden. Man kan se et steingjerde, som avgrenser parken til venstre for tunet, samt et vatningssystem med vannrenner likt det som var vanlig i Lom og Skjåk på 1700- og 1800-tallet. Det vises møkkhauger bak låven og hesjer for tørking av høy i forgrunnen av bildet, noe som ikke ble vanlig før mot slutten av 1800-tallet. Ved å sammenligne dagens situasjon og maleriet vises at hovedelementene i landskapet er de samme, selv om det har kommet til flere bygninger og trærne har vokst. Maleri i Mjøsmuseets gjenstandssamling (TM-5788). Repro: Mjøsmuseet.

Bildet viser Steinberg sett fra nordsiden, fra omtrent samme punkt som i maleriet fra 1830 over, i november 2019. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Weidemanns private amtmannsgård med bygninger og uteområder, framstår i dag i hovedsak slik anlegget stod ferdig like før 1850, etter at de siste bygningsarbeidene ble avsluttet. Da ekteparet Weidemann døde, etterlot de seg seks barn. Deres fire ugifte og hjemmeboende barn overtok eiendommen. Det lengstlevende av barna, Amalia Weidemann (1818-1901), solgte gården i 1899 til sin gårdsbestyrer, Jens Henriksen, som tok navnet Stenberg. Hans sønn, Jacob og kona Barbra Stenberg, solgte gården til Toten Museumslag i 1934. Ekteparet fikk en forpaktningsavtale og drev Steinberg videre i 20 år, men beholdt Grav som sin egen eiendom. De første åra fortsatte det tradisjonelle husdyrholdet med noen kyr, høner, en hest og en gris. Landbruksdrifta med beiting og høyslått ble opprettholdt fram til mjølkeproduksjonen ble avsluttet i 1946 og jorda ble forpaktet bort. I 1955 flyttet ekteparet Stenberg ut av hovedbygningen, som deretter ble ominnredet og tatt i bruk som museum. Familien hadde gjennom nesten 60 år vist pietet og respekt for arven etter Weidemannfamilien, og det bidro sterkt til at Steinberg framstod som lite endret og autentisk - en av de viktigste kvalitetene ved anlegget som kulturminne også i dag.

Da museet fikk sine første fagfolk i etterkrigstida, ble innsatsen satt inn mot å skape et museum for hele Totensamfunnet, der planen var å etablere et friluftsmuseum som skulle vise ulike miljøer fra Totenbygdene. Flere bygninger ble flyttet hit i perioden fra 1948 til ca. 1980, men inngrepene oppleves likevel som begrenset ved at bygningene, med unntak av Kvemsbygningen, ble lagt i ytterkant av jordene og med avstand til tunet (se kart over nyere bygninger side 9).

Foto fra ca. 1900 som illustrerer gjengroing og forfall i parken. Fotografiet viser en ukjent dame ved amtmanninnens lysthus, som ligger i det nordøstre hjørnet av Weidemanns park. Antatt fotograf Thekla Raabe. Foto: Mjøsmuseets fotosamling.

Etter hvert utviklet Toten museum seg til å bli Norges første, og faktisk ett av Europas første økomuseer.² Steinbergeiendommens delvis gjengrodde uteområder, med unntak av området nærmest tunet og parken, ser ut til å ha blitt sett på som ei ramme der andre elementer, som tilflyttede bygninger, eller aktiviteter, kunne plasseres inn i. De to største endringene i museumstida på selve eiendommen skjedde rundt 1960, med et makeskifte mot vest med nabogården Stepperud, og i 1974

² Gjestrum, John Aage: «Økomuseet – for lokalsamfunnet i verden», Totn, Årbok for Toten Økomuseum og Toten historielag, 1990, s.10.

da den østligste delen av Grønland ble tatt i bruk som idrettsplass. Noen mindre terrengendringer har også blitt gjort i forbindelse med etablering av tunet øverst på Øverjordet og et ikke fullført amfianlegg nede i skogen ved Grønlandssletta. Det er likevel gjort få terrenginngrep på eiendommen, og terrenget er derfor ganske intakt slik det var på midten av 1800-tallet. Se kart side 9.

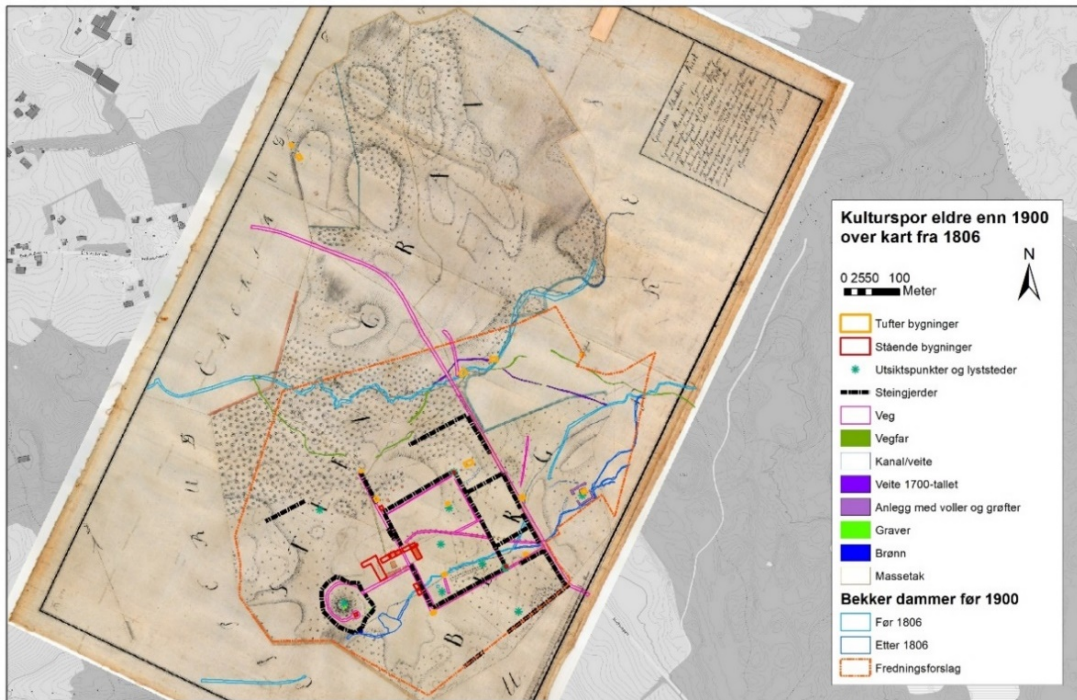
Økte ressurser i forbindelse med Grunnlovsjubileet i 2014 og ny kunnskap har bidratt til en annen forståelse av Steinbergs svært intakte karakter. Eiendommen fikk fornyet nasjonal status som hjemmet til en eidsvollsmann og embetsmannsgård, og Oppland fylkeskommune varslet oppstart av fredningsprosess for hele eiendommen i 2019. Det helhetlige park- og kulturlandskapet fra Weidemannfamiliens storhetstid på midten av 1800-tallet inneholder viktige verdier og kulturspor, som ligger til grunn for utvidet fredning.

BESKRIVELSE AV OMRÅDER OG ELEMENTER

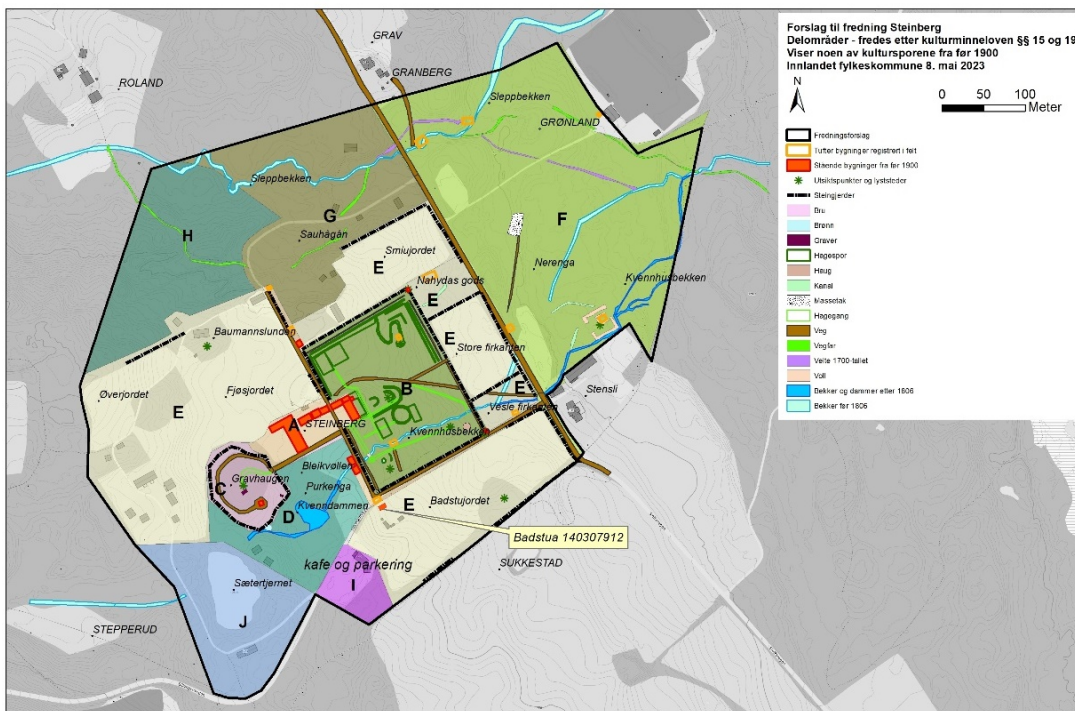
Steinberg kan i dag betraktes som to delområder med svært forskjellig visuell karakter; Det sentrale gårdsanleggets kulturlandskap rundt tunet med en rekke kulturspor fra både 1700- og 1800-tallet og skogområdet mot nord og på østsida av Eriksrudvegen. Noen spor kjenner vi i skrivende stund betydningen av, mens andre kanskje kan forstås bedre i framtida. Her beskrives hovedelementene i områdene. Mer detaljert beskrivelse finnes i rapporten *Gården Steinberg med Grav gjennom 500 år. Resultatet av kildegransking og registreringer i felt 2017-2021* (foreløpig arbeidstittel) som utarbeides av arkeolog i Innlandet fylkeskommune, Irene Skauen Sandodden i samarbeid med landskapsarkitekt Heidi Froknestad ved Mjøsmuseet. Se kart på neste side.

I forbindelse med fredningen er området delt inn i sju ulike delområder, kalt område A-J. Se kart under og detaljkart over det enkelte området i vedlegg 2.

Under følger først en beskrivelse av de viktigste strukturerende elementene, som berører de fleste delområdene slik som veger, steingjerder, bekker og utsiktspunkter. Deretter beskrives hvert enkelt av områdene A-J.

Kart som viser en oversikt over noen av de kjente kulturminnene fra tida før 1900 lagt over det georefererte kartet fra 1806 over eiendommene Steinberg og Grav (før Grønland ble innlemmet i eiendommen). Forslag til grense for fredningen er markert i kartet med oransje strek. Kart utarbeidet av Innlandet fylkeskommune ved Irene Skauen Sandodden 14. februar 2023.

Kart som viser delområdene og noen av de bevarte kultursporene i terrenget anlagt før 1900. Undersøkelser de siste åra har vist at det finnes en rekke spor etter menneskelig aktivitet også utenfor det sentrale området rundt parken og tunet. For parken finnes et mer detaljert utsnitt lenger bak i notatet. Kart utarbeidet av Innlandet fylkeskommune ved Irene Skauen Sandodden og revidert 8. mai 2023.

Adkomst og veger

Fram til 1820-tallet måtte man komme fra sørvest, dersom man skulle besøke Steinberg med hest og vogn. De gamle bygdevegene, som førte blant annet fra Sletta og forbi Sukkestad, gikk i 1801

gjennom Steinberg og endte i nord ved gården Eriksrud. Vegen er i kart fra 1827 forlenget videre vestover fra Eriksrud, slik at det var mulig å komme til Steinberg også fra nord. Trolig har både sorenskriver Fredrik Sommerfelt og Weidemann påvirket hvordan denne bygdevegen ble lagt, noe vi kan se antydninger til i gårdskartet fra 1806. Spor etter en eldre omlegging nord for Sleppbekken sees fortsatt i terrenget, trolig fra før Weidemann overtok eiendommen.

Over: Utsnitt av kart fra 1801 som viser gamle bygdeveger og kongevegen til Trondheim, som går lengst øst. Her er både gårdstunet på Steinberg og Grav markert. Bygdevegen fører fra sør, øst for tunet på Steinberg og fram til gården Eriksrud. På kartet er også veten (varslingsvarde) på Verslien markert, et viktig forsvars- og kommunikasjonsanlegg fra 1600-1800-tallet. Kilde:

<https://kartverket.georeferencer.com/maps/a2bef2bf-b6b9-48ae-b0e3-198bc2b51176/>

Eriksrudvegen er i seg selv et historisk vegfar, og er med på å strukturere eiendommen; vest for vegen ligger Weidemanns inngjerdete områder, mens øst for vegen ligger gamle beiter og eldre dyrka mark, som i dag er gjengrodd med skog. Eriksrudvegen er noe oppgradert siden 1820-tallet; den er dels hevet, dels senket og er i dag asfaltert. Vegskråningen dekker eldre spor i terrenget. Vegen er i dag fylkesveg (se kart under).

Kartet fra 1806 viser at adkomsten til tunet den gangen kom på skrå opp fra en gammel bygdeveg på samme sted som dagens vegkryss mellom Eriksrudvegen og Sillongenvegen. Den tidligere adkomsten som var i bruk på Sommerfeltfamiliens tid til tunet, ble stengt da det nye vognskjulet stod ferdig (bygget er med i branntakst fra 1826). Vegen og alléen ble fjernet mot øst, men delen nærmest tunet ble beholdt som et viktig element inne i Weidemanns nye park. Vegen har beholdt sin opprinnelige bredde og det er fremdeles bevart noen lønnetrær som må være de samme som vises på et akvarellmaleri fra ca. 1800 (se illustrasjon på framsiden).

Kartet antyder at det i 1806 var under planlegging en annen veg, den som **Weidemann anla som sin adkomstveg** og fortsatt er hovedadkomstveg. Vegen ble lagt sør for den nye, utvidede parken og vendte så 90 grader inn mot tunet, gikk videre gjennom tunet og nordover. Den rette strekningen ender samme sted som steingjerdet og den nordligste av bygningene i anlegget (tuft etter et røykehus («røykebadstu»)).

Velkommen til gårds! Bryggerhuset til venstre, og parken til høyre og tunet foran, slik har besøkende blitt ønsket velkommen i de siste 200 årene. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet

Etter 2. verdenskrig ble deler av Weidemanns adkomstveg oppgradert til en offentlig veg - **Sillongenvegen**. Den ble forlenget vestover gjennom nabogården Stepperud, og gikk videre forbi tjernet Sillongen.

Vegen Weidemann anla gjennom tunet og nordover er bevart i opprinnelig bredde mellom steingjerdene, forbi smia og fram til stedet der det gamle røykhuset lå i enden av aksene som vegen markerte.

Den brede, fint oppbygde «prosesjonsvegen» fra tunet opp til gravhaugen er nærmere omtalt i beskrivelsen av gravstedet. Det er også bevart en oppbygd vegstubb fra lønnealleen og ned til porten i steingjerdet mot øst. Den er nærmere omtalt i parkbeskrivelsen. I Nerenga ligger også en eldre veg av uvisse alder, som fører fram til et lite grustak. Vegen og grustaket er ikke omtalt noe sted, og det er ingen kjente kilder knyttet til denne. Vegen tar av fra Eriksrudvegen, og ligger mye lavere enn dagens fylkesveg. Trolig er derfor vegen eldre enn 1900.

Bilde som viser Weidemanns adkomst og amtmannens lysthus slik det framsto på begynnelsen av 1900-tallet. På bildet ser vi at det er steingjerde mot parken og et enkelt gjerde mot beitet på «Den Vesle firkanten». Denne vegen ble etter 2. verdenskrig oppgradert og forlenget videre mot vest, forbi Stepperud og Sillongen. Foto: Carl Wille Schmitler (1879-1926) ©Riksantikvaren.

Til venstre: Aksen gjennom tunet med gårdsvegen, steingjerder og smia på høyre side. I forkant sees drengestua med skrivekontoret i 2.etasje på venstre side og vognskjulet til høyre. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet. Til høyre: I nordenden av aksen gjennom tunet, i enten av steingjerdet, ligger tuftene etter Weidemanns røykehus. I bildet sees det sørøstre hjørnet på grunnmuren. Foto: Irene Skauen Sandodden © Oppland fylkeskommune 2017.

Steingjerder

Steingjerdene som avgrensner åkerjorda mot skogen, veger og parken, utgjør i dag ca. 2 km og danner et tydelig vinkelrett og symmetrisk mønster ut fra hovedaksene igjennom tunet, i tillegg til den tilnærmede sirkelformede avgrensninga rundt gravstedet, se kartet under. Dette var vinterarbeid for karfolka i bygda gjennom 30 år og ligger i tilknytning til dagens fulldyrkede arealer.

Kart som viser de 2 km med steingjerder, utarbeidet av Heidi Froknestad. Den dyrkede jorda på Steinberg er avgrenset av snorrette steingjerder. I mange år har de vært vanskelig å se, i seinere år er de ryddet fram og jorda er dyrket opp igjen, her fra Smiujordet. Steingjerdene rammer inn parken, dyrka mark og utvalgte beiteområder. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet 2020.

Steingjerdene er generelt i dårlig forfatning med unntak av de nærmest tunet og nede ved amtmannens lysthus, som har blitt reparert over flere år fra 2014. Utover disse reparasjonene er det ryddet langs mange av steingjerdene for å fristille dem og gjøre dem mer synlige. Gjerdene bidrar sterkt til å illustrere at ikke bare parken, men også kulturlandskapet har blitt preget av den klassisismen som Weidemannekteparet tilførte gårdsanlegget på Steinberg. Dette er en sjelden kvalitet ved anlegget som det er viktig å holde synlig gjennom aktiv bruk av jorder og beiter og målrettet skjøtsel av vegetasjonen. Vedlikeholdet av steingjerdene er et svært kostbart og langvarig arbeid.

Bildet viser noen av de flotte steingjerdene som Mjøsmuseet har satt i stand de siste årene, her langs vegen nord for tunet. Foto: Irene Skauen Sandodden ©Innlandet fylkeskommune.

Sleppbekken og Kvennhusbekken

Tilgang på vann og vannveger har vært svært viktig til alle tider, også på Steinberg. Nytteaspektet var selvfølgelig viktigst, men vannet har også vært brukt til prydd og fornøyelse.

Bilde til venstre viser traséen for den gamle omlegginga av Sleppbekken tidlig på 1700-tallet. Til høyre sees Kvennhusbekken: Bryggerhus til venstre, rullebod til høyre, steingjerde langs gårdsvegen med fint murt kulvert, bygd i to omganger. Eldste del antatt fra 1700-talet. Begge foto: Heidi Froknestad ©Mjøs Museet.

Sleppbekken går gjennom eiendommen i nord. Vanner kommer fra Eriksrudtjernet som ligger litt nordvest for fredningsområdet og renner videre østover til Hekshuselva. Denne renner ut i Mjøsa ved Kapp. Øst for Eriksrudvegen er det spor etter to kvernhus fra 1600-/1700-tallet og en tidligere omlegging av bekken. En rettsak fra 1721 omtaler dette (Gihle, Pål 1981: «Kulturlandskap og tingbok beretter om da Sleppbekken på Steinberg i 1711 ble flyttet i ny kanal» *TOTN. Årbok 1981*. Side 50-53). På den tida hørte rydningsplassen Steinberg til storgården Sukkestad. Dette er av de eldste, kjente bygnings- og terrengsporene etter menneskelig aktivitet på dagens Steinbergeiendom.

Kvennhusbekken går gjennom eiendommen nord for Sillongenvegen. På kartet fra 1806 sees symboler som antyder at det har vært to konstruksjoner i bekken vest for rulleboden og bryggerhuset. Her kan det ha vært brønn og en fiskekum. Dette finnes det ikke kjente spor etter i dag, men kanskje finnes det noe gjemt i bakken. Det ligger en gammel brønn lenger oppe ved bekken, like utenfor steingjerdet som omgir gravhaugen og inntil en gammel sti. Dammen rett sørøst for gravstedet er anlagt av Weidemann etter 1806 og var bygd for å kunne regulere vanntilførselen til ei kvern, som ble anlagt inne i parken. Kvenndammen har også vært benyttet som branndam i museumstida og har en nyere, ikke fungerende demning i betong. En kjempestor ask står like ved bekken. Inne i parken kan man se en murrest og terrengspor som tyder på at det har vært flere løp av bekken, som det ikke renner vann i nå. Kvernhuset er borte. Det ble tatt ned rundt 1890, men det er spor som viser hvor det lå og kvernvegen er bevart i parken, fram til det kvernhuset sto. Kvernsteiner er senere lagt ved kvernvegen,

rett sør for tufta. I «den vesle firkanten»³ sees tydelig bekkens løp fra kartet i 1806, som avviker fra dagens bekkeløp. Bekken må ha blitt lagt om på et seinere tidspunkt og fikk dagens trasé. Øst for Eriksrudvegen er det tydelig at en lengre strekning har blitt lagt om, så det må ha vært et stort arbeid å få dette til (se også beskrivelse av skogområdet med omtale av flere terrengspor).

Tufta for kvernhuset i forgrunnen. Hitenfor brua, sør for bekkens, er en knekk i terrenget med en rekke av steiner. Muligens har det vært et bekkeløp her tidligere. Seinere undersøkelser kan kanskje kaste lys over hvordan dette har sett ut og vært brukt. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Viktige utsiktspunkter – siktlinjer - utfluktsmål

Det er relativt mange utsiktspunkter eller sitteplasser på eiendommen. Noen ligger innafor den inngjerdede parken og noen ligger i kulturlandskapet utenfor. Det er sannsynlig at flere av dem har vært benyttet siden tida da det første hageanlegget ble anlagt, som en del av en tilpasset engelsk landskapsstilbearbeiding av kulturlandskapet. Dette var i tråd med presten Jacob Nicolai Wilses anbefalinger fra slutten på 1700-tallet. Punktene danner i dag et nett med sine plasseringer og mulighet for utsyn mot Mjøsa, tunet eller mot andre utkiksplasser:

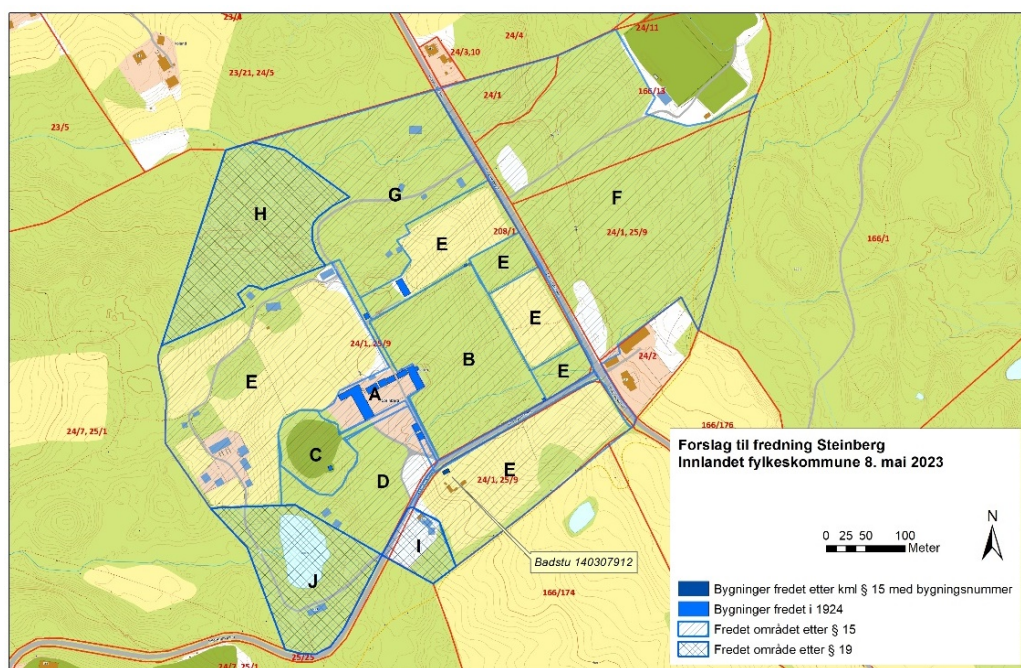
- Den terrengformen som er gravplass for Weidemannfamilien i dag, må ha vært et utsiktspunkt med anlagt veg (synlig, men ikke i bruk i dag), før haugen ble tatt i bruk som gravsted.
- En terrengform med signatur på kartet fra 1806 ligger nedafor (øst) for dagens kafe, og forteller at det må ha vært et utfluktssted med utsikt utover Mjøslandskapet og kanskje tilbake mot tunet.
- Den bearbeidede haugen som lindelysthuset er plantet på, med steinbord og krakker.
- Haugen i enden av almegangen, seinere kalt fars haug, eller amtmannshaugen.
- Terrengformen i Baumannslunden, omtales som utkiksplass i en skolestil etter et besøk i 1887.
- Terrengformen der det tidligere skal ha stått et lysthus med kvite benker, i skogholtet like ved amtmanninnens lysthus.

³ Navn på beitet som ligger inntil Sillongenvegen og øst for parken.

- En mindre formasjon som ser ut til å være menneskeskapt i parken mot sør i nærheten av den gamle fontena, kan være et slikt utsiktssted.
- Sitteplassen ved hagegjerdet og hagetrappen med steinbord og krakker.
- Kanskje kan også anlegget i Nerenga omtalt nedenfor under punktet om skogarealer ha vært et lysthus

Bildet til venstre viser deler av kulturlandskapet mot nord, med Baumannslunden til høyre i bildet. Bildet til høyre viser sporene etter utkikksplassen i Baumannslunden og utsikten mot tunet. Se også foto og maleriet fra rundt 1830 på side 14, som viser utsikten herfra mot tunet. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Kart som viser områder og bygninger foreslått fredet (mai 2023). Området er delt inn i ulike delområder merket med bokstaver fra A-J. Kart: Innlandet fylkeskommune.

Område A Tunet med bygningenes plassering og akser⁴ (se kart under)

Tunets bygninger ble fredet i 1924 i en av de første fredningsrundene i Norge. Nyere undersøkelser, blant annet med dendrokronologi, har bidratt til at man vet mer enn tidligere om alderen på bygningene og dermed utviklinga av hele gårdsanlegget. For hovedbygningen har vi fått mere eksakte dateringer. Første byggetrinn ser ut til å ha blitt satt opp ca. 1765-1770, deretter påbygd med to rom og en høyere andre etasje rundt 1790 – 1795, med siste påbygg, nordkammerset, ca. 1845. Drengestua viser seg å være bygget ca. 1800, men har blitt flyttet på et senere tidspunkt, ifølge maleriene som er bevart. Også melkeboden og deler av låven (vinkelen mot nord) ser ut til å være bygget i 1790-åra av Weidemanns onkel.

Ekteparet Weidemann brukte hele sin driftstid på å utvikle gårdsanlegget, der en stor del av byggearbeidene skjedde i perioden 1825 – 1850. Tunet skiftet karakter fra et tradisjonelt firkanttun til et tilnærmet trefløyet anlegg, se kart under. Flere mindre bygninger ble plassert inntil hovedaksen (gårdsvegen) som gikk og fremdeles går, gjennom tunet, antageligvis for å forsterke opplevelsen av aksen. Mot sør ble to tilflyttede bygninger fra Grav og Grønland satt opp på vestsida av vege og ny tørkebadstue ble bygd rundt 1840 som fondmotiv eller startpunkt i aksen. Nord for tunet ble tre små bygninger satt opp på østsida av vege. To av bygningene er borte, men tuftene er tydelige. Dette dreier seg om røykhuset og kølhuset, mens smia fra 1840 er bevart.

Utsnitt av kart fra 1806 med dagens bygninger (blå) og veger inntegnet. Her sees endringen fra firkanttunet (oransje bygninger) i 1806 til dagens tun som har karakter av et trefløyet anlegg. Den gamle gårdsvegen vises gjennom en allé. Det er fremdeles igjen noen av disse lønnetrærne. En tynn strek markerer hagegjerdet som omga hagen og det vises en smal almegang fra gjerdet gjennom beitelandskapet og ned til et utsiktspunkt på en liten haug like nedenfor. Alléen, almegangen og haugen er bevart og ligger inni dagens park. Montasje utført av Vestre Toten kommune i 2007.

⁴ Sommerfelt og Weidemanns adkomstveger til og rundt tunet er beskrevet over

Tverraksen midt gjennom tunet er ikke forsterket med bygninger, men vises gjennom elementer på bygningene som plassering av dører på låven og hovedbygningen, samt soluret på tunet. Aksen markeres også i parken gjennom en tydelig oppbygd veg og port i steingjerdet mot øst.

Badstua og smia er de yngste bygningene, mens nordkammerset (påbygg på hovedbygningen) er det yngste bygningselementet, antatt 1845-1850. Badstua ble solgt rundt 1910, og satt opp på naboeiendommen, Stepperud, der den ble ombygd til elektrisk mølle. Det har siden 1934 vært et ønske fra museet om å flytte den tilbake. Bygningen ble derfor kjøpt av Toten historielag i 1962, men ble likevel stående på samme sted til sommeren 2021. Deler av den opprinnelige tufta er bevart på Badstujordet og avdekket i en utgraving ledet av Innlandet fylkeskommune (Sandodden 2016). Den private gårdsvegen ble endret til offentlig veg i åra 1935 – 1948, og det endret forholdene vesentlig slik at den opprinnelig tufta ligger delvis under vegen i dag.

Det at badstubygningen plasseres tilbake i aksen er av vesentlig verdi for helheten av gårdsanlegget. I 2022 startet arbeidet med å sette opp igjen bygningen parallelt med tidligere plassering og tilbakeføres nå til opprinnelig utforming. Bygningen fredes etter § 15. De to andre bygningene røykhuset og kølhuset nord for tunet må ha vært relativt små ut fra de bevarte tuftene. Røykhuset har antagelig vært en tømmerbygning med teglsteinstak og ildstedet lå i det sørøstre hjørnet. Kølhuset vet man lite om.

Adkomstveger og vegen gjennom tunet er beskrevet under punktet med samme navn.

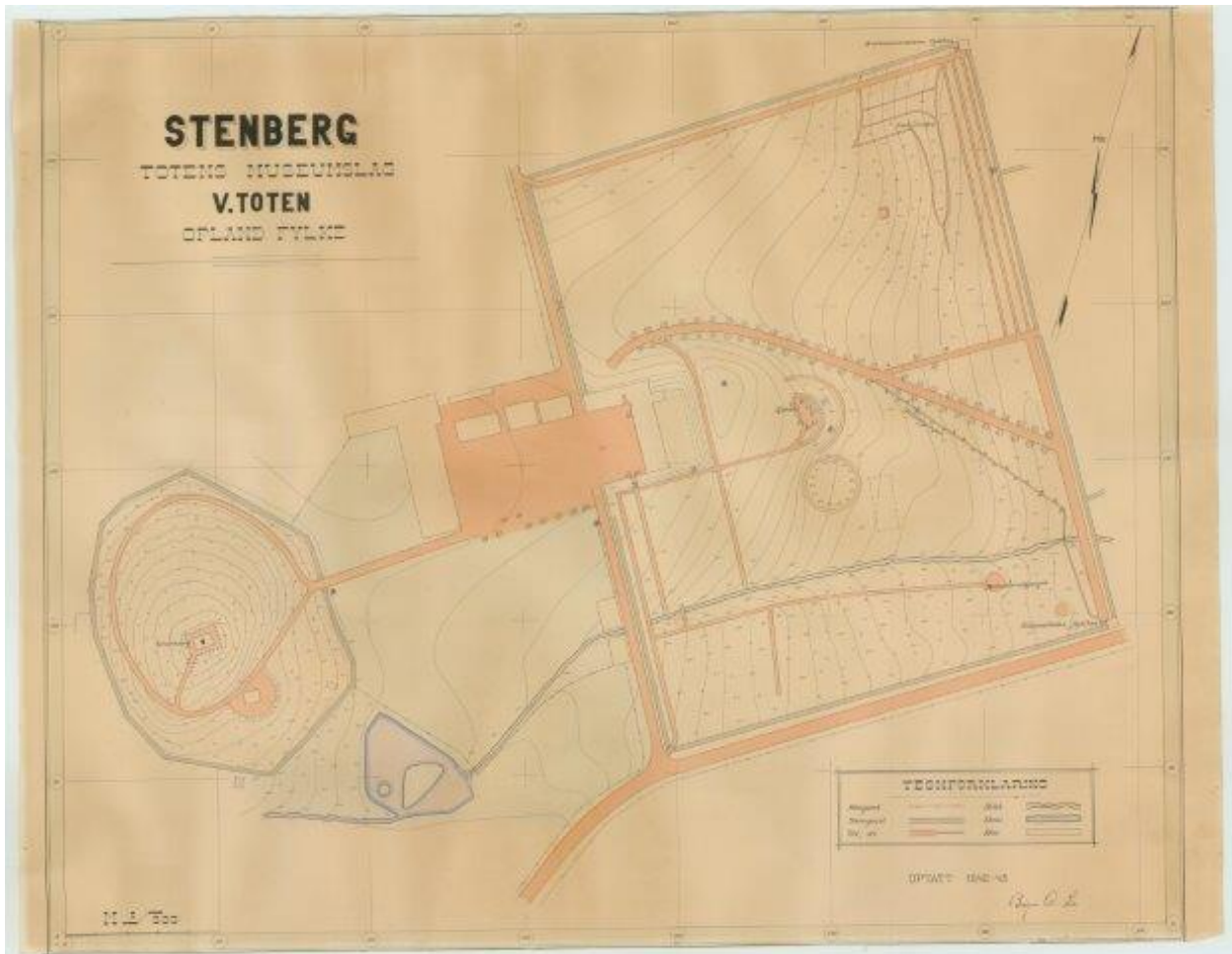

Deler av gårdsvegen til Steinberg har blitt offentlig veg, og er som nevnt, utvidet i bredden og senket/hevet (Sillongenvegen). Her til venstre kommer badstua opp igjen omtrent på sin opprinnelige plass inntil vegen i løpet av 2023. Kafébygningen, tidligere konservatorbolig bak i bildet til venstre. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet 2022. Til høyre: Fotogrammetri av badstutufta på Steinberg, som ligger inntil og delvis under Sillongevegen. Kleberstein som har tilhørt ovnen ligger i forkant, mens ovnsfundamentet vises som flate steiner i øverste bildekant. Fotogrammetri: Irene Skauen Sandodden/Lars Pilø ©Oppland fylkeskommune 2016.

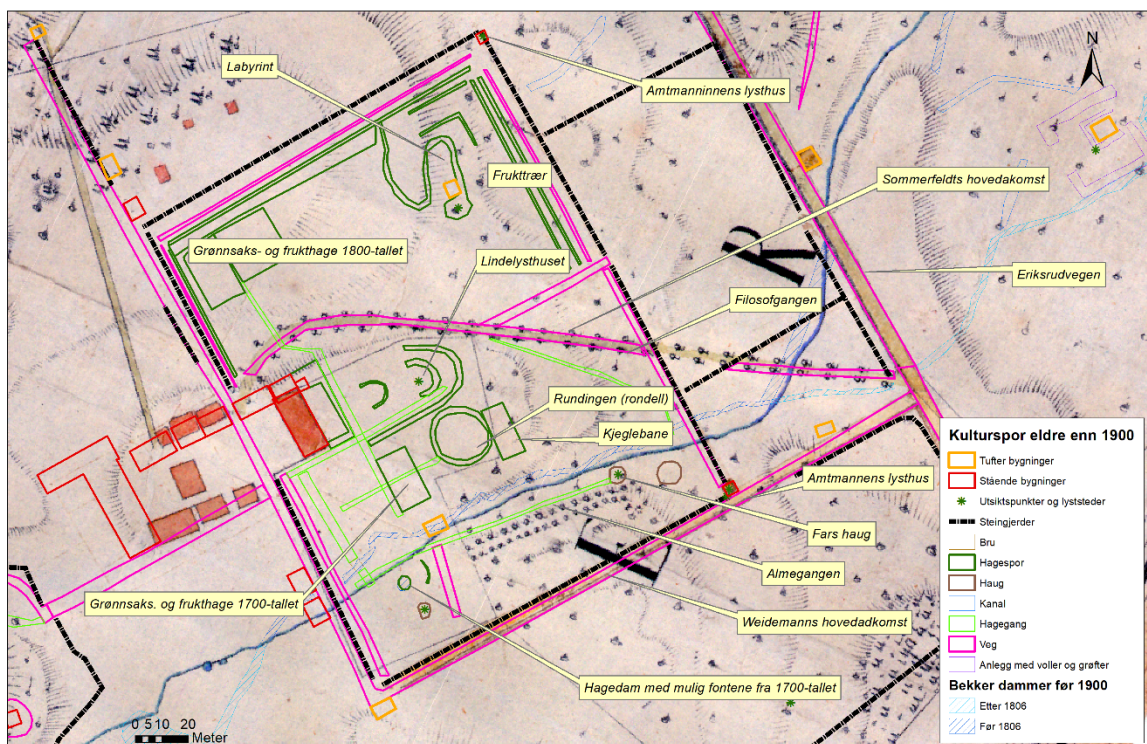
Område B Parken og hageanlegget med trær og andre elementer

Da ekteparet Weidemann overtok eiendommen, var den inngjerdede hagen eller parken, relativt liten, slik det vises på kartet fra 1806. Fram mot 1830 økte de arealet til dagens rektangulært formede park og tok i bruk områder som delvis hadde vært dyrka mark nordøst for tunet – totalt er parken om lag 150x200 m stor. De tilførte anlegget symmetri og akser ved hjelp av blant annet steingjerdene og omlegging av vegen. Undersøkelser har vist at mange eldre hageelement er bevart i tillegg til at nye kom til.

Noen av de viktigste sporene og elementene som er godt synlige i parken nevnes her, med antatt opprinnelsesperiode. Det er flere spor som man ikke kjenner betydningen av, disse omtales bare summarisk. For mer detaljert oversikt over antatt alder og andre detaljer henvises til rapport som utarbeides i 2023 av Sandodden og Froknestad og Mathisen (2014). Se også vedlagt kart som viser parkelementene. Her presenteres elementene ordnet etter antatt etablering i henholdsvis Sommerfelt- og Weidemannperioden.

Parken og gravstedet ble optegnet av elever fra Oppland småbruks- og hagebruksskole på 1930- og 1940-tallet. Her er situasjonskart fra 1942-43 utarbeidet av Birger A. Lie, som var karttegner og landmåler på Toten og trolig lærer ved skolen. Mjøsuseets arkiver.

Gjennom tidligere registreringer, analyse av LIDAR-data⁵, nye registreringer og undersøkelser er det kommet til mer kunnskap om parken. Kartet over viser noen av de synlige kultursporene fra før 1900 i parken sammenstilt med kartet fra 1806. Kart utarbeidet av Irene Skauen Sandodden, Innlandet fylkeskommune 10. februar 2023.

Sommerfeltperioden (1765-1801):

- Terrassen øst for hovedhuset (med samme utstrekning som dagens hovedbygning), ser ut til å være utfyllt i to omganger, knyttet til bygningens to byggetrinn 1765-1770 og 1791-1795. I dag er terrassen graskledd, men her har det tidligere vært blomsterbed og grusganger.⁶ I nedre kant av denne ligger en sti i en forsenkning som forbinder ganglinjen til lysthuset og den gamle adkomstvegen.

Bildet over; Hovedhuset og den oppbygde hagen øst for dette, sett fra sør. Trappa i bildet ble anlagt tidlig i museumstiden og er senere fjernet. Foto: Halvor Vreim ©Riksantikvaren.

⁵ LIDAR er data fra laserskanning fra fly, som genererer digitale terrengmodeller.

⁶ Omtalt i Utgravingsrapport fra 2012 av Kristine Reiersen.

- Lindelysthuset ligger på toppen av en tydelig terrassert haug på øst for bygningen, sentrert ut fra det første byggetrinnet av hovedbygningen. Dette må være det eldste plantede vegetasjonselementet på eiendommen, både haugen og trærne må være anlagt før huset ble forlenget nordover i 1790-åra. Trærne var opprinnelig beskåret og holdt nede (ca. 1,5 m høyde), noe som gjorde at man hadde utsikt over trærne i en periode. I dag vokser trærne fritt og er parkens midtpunkt. Fram til 2016 var detaljene her skjult av flere store grantrær som viste seg å være sekundære og selvsådde (ca. 90 år gamle). Hasselbusker på rekke nedenfor haugen var kanskje del av en hasselgang fra samme tidsperiode.

Bildet over: Lindelysthuset på den terrassert haugen er i dag midtpunktet i parken (midt i bildet). Den tidligere adkomstvegen ligger foran i bildet og hovedbygningen skimtes i høyre bildekant. Heidi Froknestad 2018 ©Mjøsmuseet.

- «Rundingen» eller «Rondellen», bestående av platanlønn med en sti i perfekt sirkel under trekronene, ligger like inntil haugen med lindelysthuset og hasselbuskene. Trærne lå innafor hagegjerdet, som vises på kartet fra 1806, og kan være plantet samtidig med lindelysthuset uten at man kan vite det sikkert.
- Alléen, bestående av spisslønn, går på skrå midt gjennom parken i dag, og var plantet langs den gamle adkomstvegen opp til gården. Den sees på kart fra 1806 og akvarellmaleri fra ca. 1800, der den er vist med antatt unge trær. Mange av trærne er borte i dag, andre er i slutten av sine liv. Trærne øverst mot tunet er i best tilstand. En nyplanting vil bli nødvendig med det første for å beholde vegetasjonselementet.
- Den største grana ved dagens steingjerde, er tegnet inn på kartet fra 1806 og må ha vært et gammelt tre allerede den gangen og stod inntil et tregjerde. Grana kan sammen med asken som står ved bekken sørvest for parken, være de eldste trærne på eiendommen. Det er uklart om treet er plantet eller kommet opp av seg selv. Treet er i ferd med å tørke ut i 2022.
- «Hagan» sør for hovedhuset inneholder hage-trapp fra tunet, symmetriske stauderabatter, rosebusker, to bevarte epletrær mot øst og trebru over bekken i forlengelse av stien mellom rabattene, samt de to plommetrærne inn mot husets sørvegg. Området er avgrenset av en skrå spireahekk, og ribs og solbærbusker er plantet som hekker østover mot lindelysthuset. Her er bare noen få bærbusker bevart. Replanting av bærbusker er aktuelt for å bevare elementet.

De symmetriske blomsterbedene med to gamle epletre (til venstre) leder den besøkende mot bekken og “Fars benk” på den andre siden av brua. Begge foto: Heidi Froknestad © Mjøsmuseet.

- I sørvestre hjørnet av parken på andre siden av bekken, er det spor etter eldre blomster-/nyttekvarterer og en rund dam, sannsynligvis med en form for fontene. Tilførselsledningen for vatn ligger under adkomstvegen og videre rett oppover til bekken. Kartet fra 1806 viser at området med blomsterkvarterene og fontenen ligger innenfor det som var hagen den gangen. Disse elementene er trolig anlagt i andre halvdel av 1700-tallet. Det vises til en egen rapport om utgraving av dette området i 2018.
- Almegangen eller almetunnelen mot sør i parken vises på kartet fra 1806. Den smale gangen startet ved det tidligere hagegjerdet og førte ned til et utkikkspunkt på en liten, tydelig bearbeidet haug, kalt «fars haug» eller «amtmannshaugen».⁷ Tre av de gamle almene er bevart og det er plantet nye opp gjennom tida slik at «gangen» framstår som et tydelig og lett forståelig element. I seinere år har det blitt gjort en vesentlig innsats for at trærne skal få mere lys og bedre forhold.

Bildet til høyre. Almegangen er forholdsvis smal og fører ned til fars haug. Den er inntegnet på kartet allerede i 1806. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet 2022.

⁷ På Rød herregård ved Halden finnes en liten paviljong på et utsiktspunkt, med en smal lindetunell fra hagen og ned til lysthuset, dette skal være anlagt i 1756. Anlegget kan minne om det som finnes på Steinberg.

- Det finnes terrengspor som viser den eldste grønnsakshagen litt sørøst for hovedbygningen. Den vises som forsenkning i terrenget, vest for «Rundingen».
- Spisslønna som står inntil hovedbygningen mellom kjøkkenvinduene må ha blitt plantet etter at hovedbygningen ble forlenget og stod ferdig ca. 1795. Treet pleies og følges opp med tanke på sikkerhet for bygning og folk.
- Stakittet mot sør ved hovedbygningen med grind (mangler i 2022) og hagetrappen kan ha stått på samme sted siden David Sommerfelt bygde første byggetrinn av hovedbygningen rundt 1765. Gjerdet ser ut til å være en rest av den eldre innramminga av hagen som vises inntegnet på kart fra 1806.

Weidemannperioden (1804-1901):

- Steingjerdene med de to lysthusene omgir dagens park sammen med hagestakittet ved hovedbygningen. De to små pyramideformede lysthusene er oppført mellom 1826 og 1836 og må ha blitt satt opp først, og steingjerdene er bygd inntil husene etterpå. Det har vært tre porter med grinder; to i hjørnene mot sørvest og nordvest, samt en i sentralaksen til hovedbygningen mot øst. Grindene mangler i 2022. En åpning i steingjerdet og trapp som fører ned i parken rett nord for tunet, er vesentlig yngre og er anlagt i museumstida. På innsida av muren ser det ut til å ha vært en form for tilrettelagt veg, slik at man kunne ri eller gå hele vegen rundt langs hele parken. I øst er vegen lagt oppå en fylling som er lagt inntil steingjerdet etter at det var bygd ferdig.

Bildene viser porten nederst i parken. Kanskje var det tenkt en hovedadkomst her en gang? I alle fall lå det ei løe nedenfor på andre side av Eriksrudvegen. Steingjerdet som avgrensner «den store firkanten» mot vegen. Det er en tydelig akse opp til det midterste vinduet på dagens hovedbygning og videre gjennom soluret på tunet. Begge foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

- Terrassene nede ved amtmanninnens lysthus forholder seg til steingjerdenes avgrensning av parken. De har delvis vært beplantet med frukttrær. Det er bevart et gammelt epletre og et kirsebærtre. Utgraving tyder på at det har vært noen eldre terrengformer her tidligere som er bearbeidet, kanskje «parkifisert». Seinere undersøkelser kan kanskje forklare deres opphav og alder.
- Inni et skogholt med lauvvegetasjon, nær amtmanninnens lysthus, er det spor etter muren til et lysthus som er omtalt i branntakst 1826 og revet i 1836. Det er også spor etter en hogd serpentinformet granlabyrint med sti i det samme skogholtet. Det finnes flere terrengspor i samme området som man ikke kjenner betydningen av i dag.

Bildene viser terrassene nede ved amtmanninnens lysthus er svært tydelig om høsten. Nærmest steingjerdet var det mulig å følge en veg. Bildet til høyre viser flere terrengspor med usikker forklaring. Men det ser ut til å ha vært en liten kunstig bekk og oppe på flata lå labyrinten. Begge foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

- Det har blitt ført vatn fra Kvennhusbekken, gjennom låven, bort til urte- og grønnsakshagen nordvest i parken og antageligvis bort til ei grøft som gikk ned til amtmanninnens lysthus. Det sees spor etter det som kan ha vært et lite fossefall ved lysthuset. Så har vatnet blitt ført videre og ned i kalvehagen, kalt Nahydas gods, øst for parken.
- En firkantet grønnsakshage og frukttrær nord for tunet består i dag av noen epletrær og søtkirsebær og ripskjerr, i tillegg til terrengspor etter grønnsaksfelt og sted for vatningstønne. Man vet at det har vært dyrket mandelpoteter, jordbær, kål og bringebær her.

Bildet viser Filosofgangen, som er ett av de mest spesielle parkelementene og er av uviss alder. Den er ikke vist på kartet fra 1806, men kan ha stått der likevel. Den passer ikke inn i den geometriske stilen som Weidemannekteparet innførte med sin utvidelse av parken, men kan jo være plantet av dem tidlig på 1800-tallet. Foto: Steinar Jensen 2022.

- «Filosofgangen», også omtalt som kjærlighetssti, går fra det tidligere hagegjerdet nedafor lindelysthuset og på skrå mot sør i rett linje i retning mot amtmannens lysthus. Den ender like ved bekken, der det tidligere har vært ei lita trebru. Filosofgangen består av grantrær som ser ut til å være plantet i forbandt og er meget smal, ulik de fleste andre kjente «ganger» i form av

hasselganger eller grantuneller i Norge. De har som regel vært bredere og trærne plantet parvis. Filosofgangen forholder seg ikke til Weidemanns rettlinjede strukturer, og man kan derfor lure på om den har blitt anlagt en god stund før de startet sitt parkprosjekt.

Filosofgangen ser ut til å være et av de mer sjeldne vegetasjonselementene på Steinberg, uavhengig av trærnes alder. Filosofgangen holdes åpen slik at folk fremdeles kan gå gjennom den og oppleve den særegne stemningen under de gamle grantrærne.

- Det er spor etter en kjeglebane øst for «Rundingen» med platanlønn.
- Det er to gamle hestekastanjer plassert diagonalt i parkens rektangel; ett ved porten i sørvest og ett nede ved amtmanninnens lysthus. Disse er tydelig bevisst plassert slik etter at parken fikk sin nåværende utforming og er elementer av stor verdi fra Weidemannperioden. De viser tydelig at parken er vel gjennomtenkt og ikke tilfeldig utformet.

Bildet til venstre viser hestekastanjen i det sørvestre hjørnet av parken er sterkt beskåret for å leve enda noen år. Nye trær kan produseres av nøtter fra dette treet. I bakgrunnen et av utsiktspunktene på Steinberg i kanten av badstujordet. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet. Til høyre: Nord for tunet ligger sporene etter Weidemannfamiliens frukt- og grønnsakshage. Foto: Irene Skauen Sandodden ©Oppland fylkeskommune, 2017.

Område C «Gravhaugen» med bjørkeallé

Weidemannfamiliens private gravsted, kalt «Gravhaugen», består av en stor naturlig dannet haug omgitt av et sammenhengende steingjerde, inneholder et gravkapell, to gravplasser i tillegg til den som er inne i kapellet, en «prosesjonsveg» som fører fra tunet, rundt haugen mot øst og fram til likhuset og bjørkealléen som fører langs denne og fram til gravstedets port. Det er helheten med alle elementene til sammen som gir Weidemanns gravsted sin spesielle verdi.

Weidemann fikk tillatelse til å etablere sitt eget private gravsted i 1807. I dag er det tre gravsteder innenfor det rundt 300 m lange steingjerdet. Barnegravene ligger til venstre når man kommer inn gjennom porten i steingjerdet. Gravstedet er bygget litt opp med naturstein og er inngjerdet med et lavt stakitt. Gjerdet er fornyet flere ganger. Her ligger tre spedbarn, begravd i åra 1810-1812, samt ei voksen dame som antageligvis var guvernante for Weidemannbarna på den tida, Inge Elise Møller, begravd i 1857. Det skal tidligere ha vært flere trekors her (kilde: Pål Gihle).

Gravkapellet, kalt «begravelseshus» i 1836, ble bygget i reisverk og satt opp mellom 1826 og 1836. En flott, bred «prosesjonsveg» ble anlagt fra porten, rundt haugen og fram til bygningen. Her ble Herlovine Qvist gravlagt under gulvet i 1847. Etter hvert ble kistene til Lauritz og Ditlevine Weidemann og de fire ugifte barna som ble boende på gården, satt inn i huset, men oppå bakken (1856 – 1901).

Bildene viser den private gravplassen som kalles «Gravhaugen» med steingjerde rundt. Gravkapellet skimtes til venstre. Sporene etter den eldste vegen opp til toppen er best synlig vår og høst. Bjørkealléen fram til porten planlegges replantet i 2023. På bildet til høyre sees den fint oppmurte «prosesjonsvegen» fra porten og opp til begravelseshuset. Det ble hogd inntil steingjerdet i 2019 og disse elementene ble mer synlige igjen. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

I 1902 ble alle de seks begravd i en stor felles grav på toppen av haugen ved siden gravkapellet, se foto lenger bak i beskrivelsen. Bjørkealleen fra tunet og bort til gravstedet ble antagelig plantet rundt 1840 (etter at uthusbygningene i tunet fra 1700-tallet ble flyttet/revet), og har vært fornyet flere ganger. Alle de gjenværende trærne ble hogd ned i 2021. Det planlegges replanting av alléen. Innenfor steingjerdet har det gjennom årene vært ulik grad av vegetasjon, fra tett granskog til ganske åpent. I dag har haugen en relativt åpen karakter med noen enkeltstående bjørker.

Selve terrengformen har spor etter en eldre veg opp mot toppen som ikke ser ut til å ha vært innlemmet i utformingen da haugen ble gravsted og derfor har gått ut av bruk. Her er det også spor i form av hull i bakken i nærheten av toppen som ikke er undersøkt enda.

Område D Bleikvøllen, Purkenga og Kvenndammen

Området sørøst for gravstedet, rett sør for tunet og nord og vest for rullebua kalles Bleikvøllen. Området ble brukt til å tørke og bleke hvitvasken. Området er i dag viktig slåttemark. Se også omtale under område E.

Kvennhusbekken renner gjennom området. Weidemann anla en gårdsdam her. Se beskrivelse av denne under Kvennhusbekken over.

Området mellom Kvenndammen og Bleikvøllen ble kalt Purkeenga, for her gikk Weidemanns griser. Se omtale under område E.

Bildet til venstre viser den dyrkede jorda brukes til grasproduksjon og beiting. Til høyre fra slåttekurs på Bleikvøllen i 2017. Foto: Heidi Froknestad Foto: Heidi Froknestad@Mjømuseet.

Områdene E Jordbruksarealer – dyrkamark, beiter og slåttenger

Jorda nærmest tunet ble trolig først dyrket opp. I dag ligger dyrkamarka nord, øst og sør for tunet/parken. På slutten av 1700-tallet var trolig også det som i dag er park nord for tunet dyrka. Åkerteigene blir kalt «Store firkanten», «Vesle firkanten», «Smiujordet», «Badstujordet» og «Øverjordet». Åkerstein fra jordene er lagt opp som steingjerder inntil åkrene (se egen omtale over). Se gårdskartet fra 1973 under.

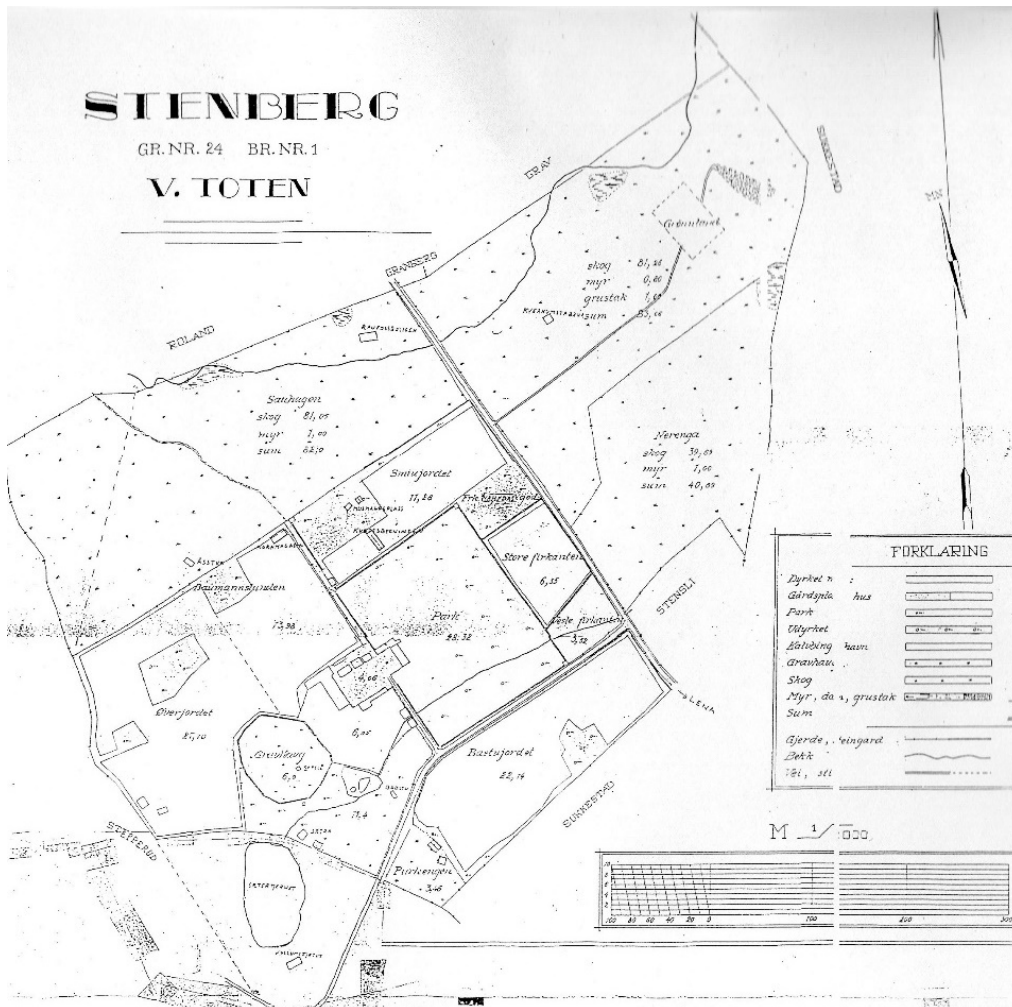
I tillegg har det vært områder nedenfor Eriksrudvegen som har vært både beitet og dyrket. Navnet «Nerenga» forteller om det. I dag er dette arealet vokst til med gran. Andre beiter og slåtteenger som har navn er: «Nahydas gods» (det tidligere kalvebeitet), «Sauhågan» og «Purkenga» og «Bleikvøllen» (se område D). Se gårdskartet fra 1973 under.

Deler av parken (område B), «Bleikvøllen» og området ved bryggerhus (område D) og ved kafeen (område I) er registrert blant de aller viktigste slåttemarkene i Norge, og særlig er forekomsten av beitemarksopp spesiell. Arealene slås hvert år med ljà eller tohjuls slåmaskin, i tråd med skjøtselsplan utarbeidet i 2011 av Miljøfaglig Utredning AS.

Den dyrkede jorda på Steinberg er bortforpaktet og benyttes i dag til grasproduksjon, ca. 70 dekar, og noe beites i tillegg. Deler av jordene brukes som parkeringsareal under store publikumsarrangement etter avtale med forpakteren.

Bilder over viser «Nahydas gods», det gamle kalvebeitet blir igjen beitet. Her er flere terrengspor og tufter som ikke er så enkelt å tolke i dag. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Gårdskart fra 1973 med navn på jorder og teiger. «Purkenga» er trolig plassert for langt sørøst, og ligger øst for den lille Kvenndammen. Mjøsmuseets arkiv.

Område F Nerenga og Grønland – Skog, beiter og dyrkamark øst for Eriksrudvegen

Skogen på Steinberg kan grovt deles i to områder med litt forskjellig karakter og ulike kulturspor; Det ene ligger øst for Eriksrudvegen (område F) og det andre vest for Eriksrudvegen (område G og H).

I nordre del av område F ligger det flere eldre kulturspor, men også nye, større inngrep som parkeringsplassen ved veien og et ikke fullført amfianlegg. Her ligger spor av en kanal som førte vann fra Sleppbekken til ett av de to kvernhusene, som lå langs kanalen på begynnelsen av 1700-tallet. Det er også bevart en tuft med kjeller etter bygningene på husmannsplassen Grønland (huset er i dag rullebu på Steinberg), og ligger like ved klubbhuset til Ihle idrettslag. Idrettsbanene har endret den østre delen av eiendommen og her er kulturminneverdien redusert.

Området kalt Nerenga har tidligere vært dyrket og beitet som antydnet på kartet fra 1806. Spor etter de gamle åkrene sees i skogen. I dag er området delvis tilplantet og gjengrodd. Det er flere grøfter i skogen; noen av disse er trolig knyttet til drenering i forbindelse med skogsdrift i nyere tid, mens andre er eldre. Kanskje er noen av grøftene knyttet til fossile jordteiger. Kvennhusbekken ble, som tidligere beskrevet, lagt om en gang tidlig på 1800-tallet. Det sees rester av det opprinnelig løpet i terrenget. Mot sør ligger det nye bekkeløpet og i nærheten ligger et menneskeskapt anlegg som man ikke kjenner helt betydningen av. Det ser ut til å være knyttet til bekken ved at grøfter har ledet vatnet til det som i dag framstår som en enkel grunnmur, trolig tuft etter et bygg (lita tuft med voller rundt) og vannet har så rent videre nedover en skrent for så å komme inn på bekkeløpet igjen. Ut ifra det man ser i dag, er den mest nærliggende tanken at dette kan være et lystanlegg og ikke rester etter et teknisk kulturminne.

Bildet til venstre: Antatte voller og spor etter en liten bygning i Nerenga, inni skogen øst for Eriksrudvegen, synes best tidlig vinter eller vår. Til høyre: Stien fra Eriksrudgrenda kommer ned like ved det tidligere røykhuset og brukes fremdeles i dag. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet november 2020.

Område G og H Sauhågan – skogs- og beiteområder vest for Eriksrudvegen

Disse områdene ligger i nordre del av eiendommen og vest for Eriksrudvegen. Området nærmest veien kalles Sauhågan. Området er relativt kupert og ser ut til å ha vært skogkledd de siste 200 år. Både kartet fra 1806, beskrivelser fra 1880-tallet og seinere flyfoto støtter dette. Når det gjelder

kulturminner er det steingjerdet mellom jordet og skogen, samt stiene nordover til Eriksrudgrenda som er mest tydelig. Det var også sti nordøstover til Grav og husmannsplassen Bjørkebakken, men på grunn av flere inngrep, som museets driftsveg og tilflyttede bygninger, er den vanskeligere å se. Sleppbekken går gjennom området. For å skjytte denne delen på en mer historisk riktig måte, ønsker Mjøsmuseet å flytte ut bygningene i dette området.

Deler av kalkgranskogen mot vest (område H) er i februar 2022 fredet etter naturmangfoldloven (frivillig vern av skog) og skal skjottes i henhold til det, blant annet med beiting. Forvaltningsplan for området utarbeides av Statsforvalteren i samarbeid med eiere og fylkeskommunen i 2023.

FREDNINGEN AV 1924

Med hjemmel i lov om bygningsfredning av 3. desember 1920 § 2 annet ledd, fattet det daværende Kultur- og folkeopplysningsdepartementet 27. februar 1924 vedtak om fredning av «Steinberg. Anlægget». Fredningen ble tinglyst den 3. november 1924. I innberetningen fra Den antikvariske bygningsnevnd for 1924 er «den prægtige engelske park» og «store velbygde stengjærder» særskilt nevnt under omtalen av Steinberg. Som for eldre fredninger, er det likevel ikke klart definert hva anlegget, foruten bygningene omfatter, slik at det per i dag kun er følgende 12 bygninger som lagt inn som fredet etter kulturminnelovens § 15 i den nasjonale kulturminnebasen;

<i>Bygning</i>	<i>Askeladden</i>	<i>Bygningsnummer</i>	<i>Bygd ca.</i>
<i>Hovedbygningen</i>	86409-1	140307947	1766-1844
<i>Driftsbygning</i>	86409-2	140307971	1836 (1795) ⁸
<i>Vognskjulet</i>	86409-3	140307955	1826
<i>Drengestua</i>	86409-4	140307963	1800
<i>Stabbur</i>	86409-5	157235060	1796
<i>Skåle/redskapshus</i>	86409-6	140308110	1796
<i>Bryggerhus</i>	86409-7	140307920	1820
<i>Amtmanninnens lysthus</i>	86409-8	140308064	1836 ⁹
<i>Amtmannens lysthus</i>	86409-9	157235079	1836 ¹⁰
<i>Smie</i>	86409-10	140308005	1840
<i>Gravkapell/likhus</i>	86409-11	140307998	1836 ¹¹
<i>Rullebu</i>	86409-12	140307939	1836

⁸ Deler av Sommerfelts gamle driftsbygning fra 1700-tallet er trolig gjenbrukt i Weidemanns driftsbygg fra 1836.

⁹ Begge lysthus og gravkapellet/likhuset skal ifølge takster være bygd mellom 1826 og 1836

¹⁰ Samme som fotnote 10

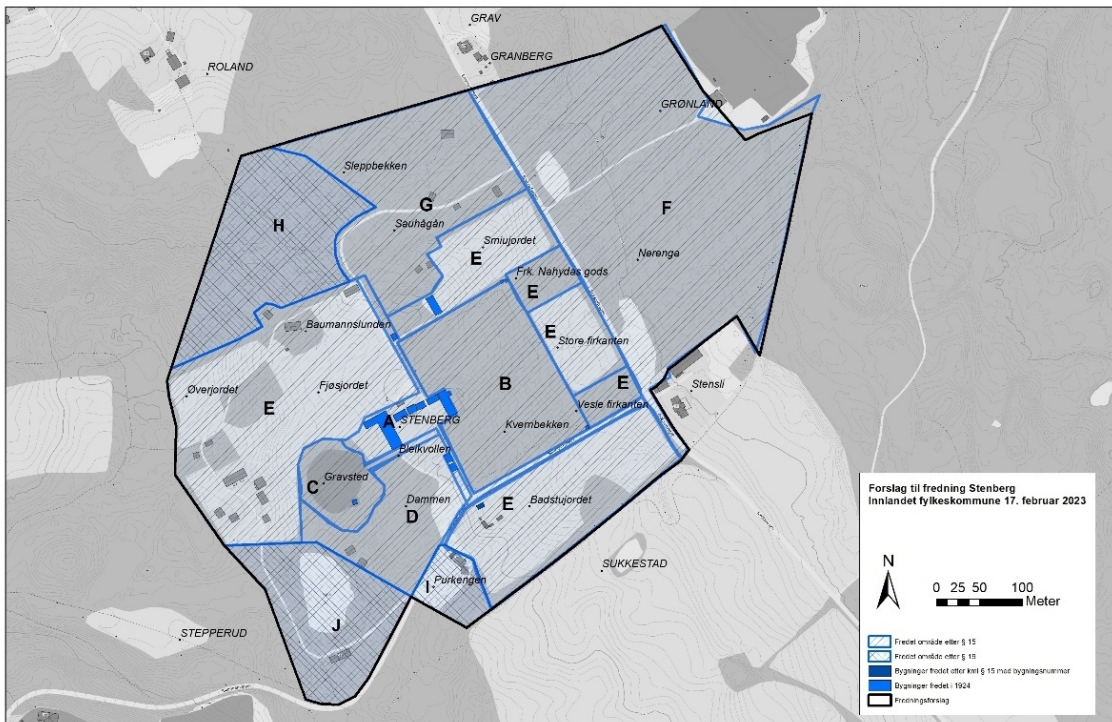
¹¹ Samme som over

Fredningen omfatter bygningenes eksteriør og interiør. Formålet med fredningen er å bevare Steinberg som et bygnings-, arkitektur- og kulturhistorisk viktig eksempel på en helhetlig gård på Toten med verdifull arkitektur og en interessant historie knyttet til eidsvollsmannen amtmann Lauritz Weidemann som bodde her fra 1804 til 1856. De kulturhistoriske verdiene knytter seg til gårdens tidligere funksjon som embetsmannsgård, til helheten i anlegget med mange bygninger med ulike funksjoner og til tunets stramme oppbygging.

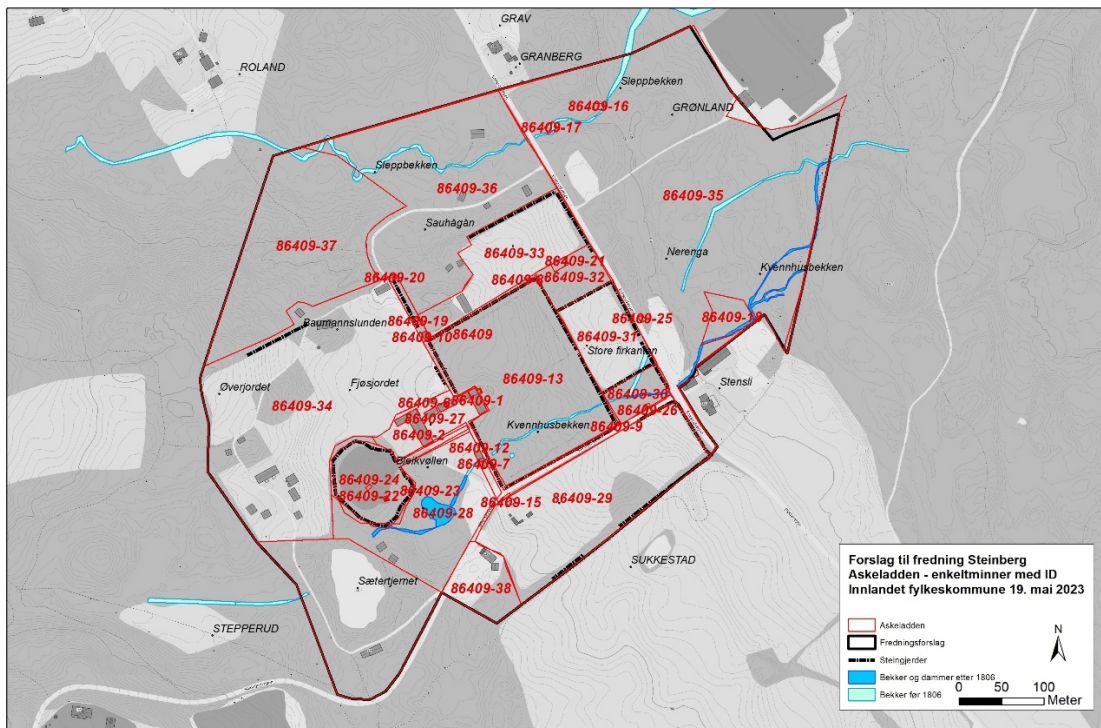

Bilder viser bygningene på tunet som ble fredet i 1924 og satt i stand til grunnlovsmarkeringen i 2014.
Foto: Irene Skauen Sandodden ©Innlandet fylkeskommune, 2022.

FREDNINGSFORSLAGET 2023

Kartet viser forslaget til fredning etter kulturminnelovens § 15 og 19 (februar 2023). Fredningen er delt inn i ulike delområder merket A-J. Områdene A-G ble foreslått fredet etter § 15 og H-J etter § 19. Kart: Innlandet fylkeskommune.

Kart som viser kulturminner og delområder innlagt i Askeladden per 19. mai 2023 med kulturminne-ID. Område J Sætertjernet mangler id nummer i kartet, men er ID 86409-39. Kart: Innlandet fylkeskommune.

Grøntanlegg med areal og objekter som ble foreslått fredet etter kml § 15

Kulturminner og områdene er beskrevet over, men listes opp her.

Navn på objekt	Kulturminne-ID	Gnr./bnr.	De viktigste kulturminnene
A Tun og adkomstveger	86409-27 86409-14 86409-19 86409-20	24/1, 25/9	Gårdstunet, soluret, Weidemanns adkomstveg fra Eriksrudvegen og vegen gjennom tunet med steingjerder. Tufter etter kullhuset, røykhuset og badstua. Her ligger de 12 bygningene som ble fredet i 1924.
B Parken	86409-13	24/1, 25/9	Park og hage i engelsk landskapsstil, Sommerfelts hovedadkomst fra 1700-tallet, steingjerdene som omgir parken, Kvennhusbekken. Her ligger de to lysthusene som ble fredet i 1924.
C «Gravhaugen»	86409-24 86409-22 86409-23	24/1, 25/9	Gravene, «prosesjonsvegen» med allé av bjørketrær, steingjerdet. Her ligger likhuset som ble fredet i 1924.
D Bleikvøllen, Purkenga og Kvenndammen	86409-28	24/1, 24/9	Weidemanns gårdsdam, Kvennhusbekken, Weidemanns brønn, gamle beiter, som i dag er viktig slåttemark
E Dyrkamark og beiter	86409-15 86409-26 86409-29 86409-30 86409-31 86409-32 86409-33 86409-34	24/1, 25/9	Badstua (korntørke), dyrka mark, beiter med steingjerder, rydningsrøyser, utsiktsplasser, tufter og andre kulturspor
F Nerenga, Grønland og Eriksrudvegen	86409-35 86409-16 86409-17 86409-18 86409-25 297462-0	24/1, 25/9 Vestre Toten 166/13, Østre Toten	Eriksrudvegen, to tufter etter kverner fra tidlig 1700-tall med kvernveite, spor etter gravd kanal som i 1711-1722 førte vann ned til Sukkestad, tuft etter husmannsplassen Grønland, tuft etter et anlegg med voller og kanaler med uviss funksjon, tuft etter løe, spor etter eldre dyrking og beiter, eldre veg til grustak
G Sauhågan (unntatt området fredet etter naturmangfoldloven)	86409-36	24/1, 25/9	Kvernveita som førte vann fra Sleppbekken til kvernhus øst for Eriksrudvegen på 1700-tallet Vegfar til Grav og husmannsplassen Bjørkebakken Skogsområde med spor etter beiting

Arealer som ble foreslått fredet etter kml § 19

Kulturminner og områdene er beskrevet over.

Navn på område/ objekt	Kulturminne- ID	Objekter innenfor området	Gn r./b nr.	Beskrivelse
H vest for Sauhågan skogsområdet som inngår i vern etter naturmangfoldloven	86409-37	Stien til Eriksrudgrenda Sleppbekken	24/ 1	<p>Området var på Weidemanns tid trolig skogkledd. Trolig ble det hentet både ved og tømmer her.</p> <p>Gjennom området går stien som gårdsarbeiderne som bodde i Eriksrudgrenda og jobbet på Steinberg benyttet for å komme seg på jobb.</p> <p>Sleppbekken renner gjennom området.</p> <p>Området er fredet etter naturmangfoldloven</p>
I Område med kafe og parkering	86409-38			<p>Området var trolig skog/beite på Weidemanns tid</p> <p>Her ligger kafe og parkering for museet</p>
J Sætertjernet og området rundt	86409-39	Kvennhusbekken		Kvennhusbekken

Bygninger som ble foreslått fredet etter kml § 15 (interiør og eksteriør)

Badstua (tørkehus for korn), bygningsnr. 140307912

Askeladden id. 86409-15

Datering: Tre felt 1838/39 (dendrokronologi) – ifølge inskripsjon fra ovnsdøra ferdigstilt 1840

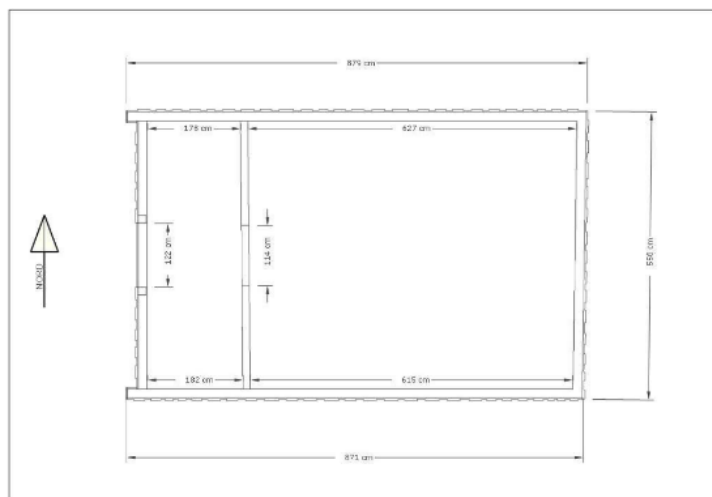
Badstua ble satt opp av Lauritz Weidemann og sto opprinnelig i sørenden vegen som går gjennom tunet, ved Badstujordet. Badstua ble brukt til å tørke korn (gården skal ha hatt eget hus til å tørke lin). Badstua ble solgt til nabogården Stepperud og flyttet dit ca. 1910. Der ble den bygd om til elektrisk mølle. Allerede i 1962 inngikk Toten historielag en avtale med eier av Stepperud om at badstua skulle føres tilbake til Steinberg, men dette ble endelig godkjent i 2021.

Fylkeskommunen godkjente den nye plasseringen på Badstujordet, som ble behandlet som dispensasjon fra byggegrense langs veg og vedtatt av Vestre Toten kommune den 5.7.2022. Det ble utarbeidet en tilstandsrapport og en rapport fra demonteringen (Gimle tradisjonshåndverk 2021). Flere bygningshistoriske spor gjør det mulig å tilbakeføre bygningen til badstua – et arbeid som gjennomføres nå. Det er funnet kleberstein fra ovnen ved tufta på Steinberg og foto fra 1930-tallet, som sammen med de arkeologiske sporene ved tufta, gjør det mulig å gjenskape ovnen. Ovnen viser at Weidemann har vært inspirert av badstuoovner fra Gudbrandsdalen. Også Weidemanns ovnsdør er nylig gjenfunnet.

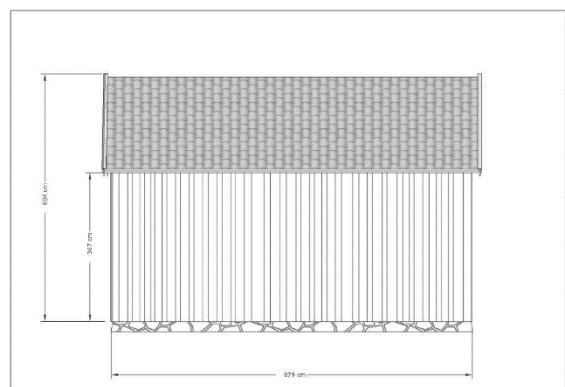
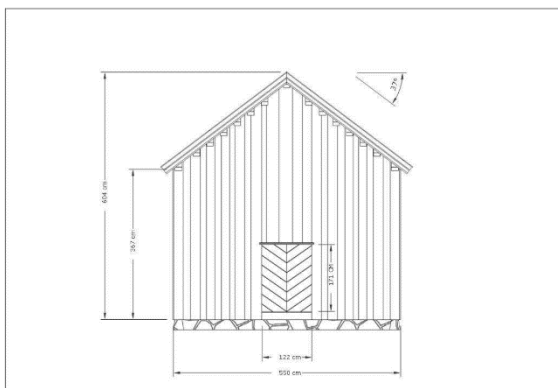
Også undersøkelsen av badstutufta gir kunnskap om bygningen og plassering og utforming av selve ovnen (Sandodden 2016).

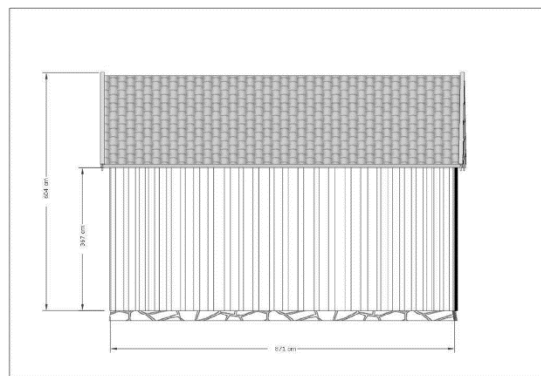
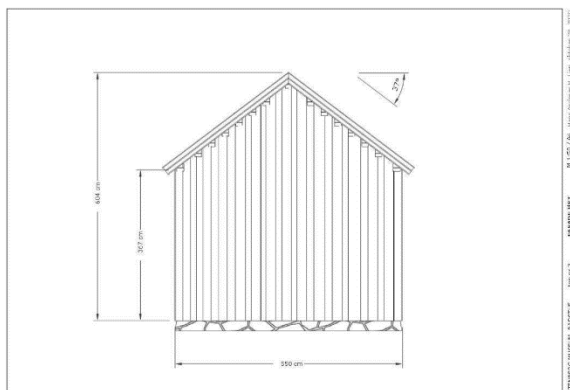

Bildet til venstre: Badstua (korn tørke) som fredes, slik den sto på Stepperud, hvor den fra 1910 ble brukt som elektrisk mølle. Bygningen er tatt ned og settes i disse dager opp på Badstujordet på Steinberg, hvor den hører hjemme. Badstua ble satt opp av Weidemann rundt 1840, som et fondmotiv i sørenden av vegen som danner aksen nord-sør gjennom tunet. Foto: Irene Skauen Sandodden ©Oppland fylkeskommune 2016. Nederst til høyre: Badstua under gjenoppføring. Foto: Ole Tian Jarlvang ©Mjøsmuseet desember 2022.

Til venstre: Ovnsdør fra badstue på Steinberg vil bli gjenbrukt når badstua settes opp på nytt. Døra har seinere tilhørt sorenskriveren på Hadeland (Thaulow?), og vært brukt til et ildfast hvelv ute, på Velo. Døra kan lukkes og her er en liten dør i døra litt nedenfor midten. Den lille døra er halvsirkelformet, og på denne er det mange hull som til sammen danner 1840 og L W, samt en innskrift som er noe uleselig. Foto: Mjøsmuseet, TM-07738. Til høyre: Plantegning av badstua/mølla før den ble tatt ned, utarbeidet av Hans Andreas H- Lien okt. 2020.

Tegninger som viser den framtidige badstua, utarbeidet av Hans Andreas H. Lien okt. 2020.

NASJONAL OG KULTURHISTORISK SAMMENHENG

Da Steinbergs bygninger ble fredet i 1924, beskrev riksantikvar Harry Fett gården som «et sjelden vel bevart, vakkert og stemningsfuldt anlegg». Gravplassen og «den prægtige engelske park» ble spesielt nevnt i tillegg til bygningene og steingjerdene. Beskrivelsen kan tyde på at Riksantikvaren så Steinbergs spesielle kvaliteter som aktuelle for bevaring, men de formelle mulighetene til å frede grønne anlegg var ikke til stede den gangen.¹² I 2019 varslet Oppland fylkeskommune oppstart av fredning for eiendommen Steinberg. Eiendommen Grav, som tidligere tilhørte Weidemann og som i dag er i privat eie, omfattes ikke av fredningen.

Gravstedet med det fredete begravneshuset og barnegravene på Steinberg. På toppen av haugen, på det som trolig var en utsiktsplass fra 1700-tallet, ble seks medlemmer av Weidemannfamilien begravet i 1902. Kistene hadde fram til 1902 stått inne i begravneshuset, den eldste helt fra 1856 (bildet til venstre). Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Weidemanns bygninger ble fredet allerede i 1924 og er ikke hovedtema for denne beskrivelsen, men gravkapellet må likevel nevnes ut fra økt kunnskap. Ut fra det man kjenner til i dag, må bygningen være ett av de få private anlagte gravkapell som er bygget i tre og fremdeles står. Det finnes et i Båstad i Østfold, Bechs kapell fra 1818. De fleste andre private, bevarte gravkapellene er tilknyttet en kirke eller kirkegård, og er bygd i stein eller mur. Helheten av gravstedet på Steinberg med kapellet bygd i tre, uendret fra det ble oppført ca. 1830, gravene, steingjerdet og prosesjonsvegen og sporene

¹² Først med Kulturminneloven av 1978 ble det mulig å frede grønne etterreformatoriske anlegg i Norge

etter den tidligere funksjonen som utsiktspunkt, er sjelden i nasjonal sammenheng og svært bevaringsverdig.

Steinbergeiendommen ble utviklet og bygd opp fra en liten rydningsplass til en privateid embetsmannsgård av eiere i Sommerfelt- og Weidemannfamilien, hovedsakelig i perioden 1765 - 1850. Et hovedtrekk for Steinberg ser ut til å være at store deler av eiendommen har vært parkmessig behandlet, noe som fremdeles kan oppleves. Det er spor og elementer i kulturlandskapet som gir assosiasjoner til en tidlig variant av engelsk landskapsstil med sin bevisste utnyttelse av naturlige former i terrenget og nett av utkiksplasser, både innenfor og utenfor det som var «hagen» den gangen Sommerfeltfamilien anla sitt antatte lyststed på Steinberg. Det første bolighuset var ikke stort, men et lyststed kunne godt ha en beskjeden bebyggelse, hageanlegget kunne være viktigere. Et av den tidens idealer for de bedrestilte ute i Europa, men også i enkelte kretser i Norge, var å ha en «forskjønnnet» gård til pryd og forlystelse, en «ferme ornée». Gårdens synlige driftsfunksjoner som beiting og slått kunne kombineres med landlig pittoresk idyll i et parkmessig behandlet landskap. Dette kan ha vært tanken på Steinberg, og i dag sees fremdeles parkelementer som må være anlagt i siste del av 1700-tallet. Dette er et trekk som gjør at Steinberg skiller seg fra mange andre anlegg siden de eldre elementene ikke er fjernet, men er beholdt ved seinere endringer.

Uteområdene på Steinberg har med sine lett leselige elementer fra både 1700- og 1800-tallet en egen opplevels- og kulturminneverdi uavhengig av årstid. Her fra hagen sør for hovedhuset. Foto: Per-Erik Bjørnback.

Etter at ekteparet Weidemann overtok eiendommen, tilførte de anlegget mer klassiske grep med symmetri og akser, gjennom blant annet sin bruk av steingjerder og omlegging av vegene. Forklaringen på dette kan kanskje forstås ved å gå til Norges første, kjente hageoppslagsverk «Norske haver i 18. og 19. aarhundre». Kunsthistoriker Carl Wille Schnitler beskriver i dette verket en reaksjon

på nettopp landskapsstilens oppløste form, gjennom å «... opprettholde den gamle stils symmetri og aksiale holdning». ¹³ Dette ser ut til å ha skjedd på Steinberg. Reaksjonen kom som en av to retninger i første halvdel 1800-tallet, hvor den andre retningen var en ren videreutvikling av landskapsstilen.

Utformingen og bruken av elementene tyder på at Weidemann har ønsket å forme gårdsanlegget etter en gjennomtenkt symmetrisk plan der bygninger, veger, steingjerder og landskapselementer utgjorde et helhetlig kulturlandskap. De eldre elementene, med preg av engelsk landskapsstil, ser ut til å være innarbeidet og i liten grad fjernet. Idéen bak utformingen var neppe så tilfeldig og uten «... spor av helhetskomposition...» slik Schnitler hevder i sin beskrivelse av Steinberg, men et utslag av den sterke forståelsen av hagekultur som Sommerfeltene og Weidemann med utdannelse fra Danmark, hadde tilegnet seg gjennom oppvekst og utdanning.

På Steinberg sees tydelige spor etter et anlegg utviklet i to omganger; en mer fri utforming fra 1700-tallets siste del i en tidlig engelsk landskapsstil og en mer formell, klassisk preget utforming fra første halvdel av 1800-tallet lagt oppå den eldre parken. Begge faser er synlige i dag når den besøkende er seg dette bevisst. Familievennen Jens Raabes omtale av «Stenbergs stolthed og viden kjendte park i engelsk stil» fra 1905 står seg derfor fortsatt godt, men begrepet «park» bør nok forstås som en større del av kulturlandskapet enn det man har tenkt tidligere.

¹³ Schnitler, Carl Wille, *Norske haver i gammel og ny tid: norsk havekunsts historie med oversigter over de europæiske havers udvikling*, 2, Kristiania, 1916, s. 211.

Den gamle lønnealleen i parken, Sommerfelts hovedadkomst til Steinberg, forteller fremdeles hvordan gjester skulle oppleve Steinbergs hovedbygning mot himmelen på slutten av 1700-tallet. Foto Heidi Frøknestad ©Mjøsmuseet.

AVSLUTNING

Dagens park ser ut til å være lite endret siden 1850-1860. I museumstida fra 1934 har det blitt tilflyttet flere bygninger i ytterkanten av eiendommen, og det er utført en del endringer og inngrep ellers. Likevel er den bevarte helheten med bygninger, gravsted, steingjerder og akser med tunet som sentrum i det parkbehandlede kulturlandskapet, av stor nasjonal verdi. Det autentiske preget danner utgangspunktet for ønsket om å frede eiendommens uteområder med sine mange kulturspor.

De siste årene har omfattende undersøkelser vist at det er bevart mange nye spor gjemt i bakken i parken og i skogområdene som det er ønskelig å sikre for framtida. Det er i liten grad fjernet spor/rester etter tidligere hage/parkelementer som har gått ut av bruk. Anlegget bærer preg av at eiendommen heller har vokst igjen med gras eller annen vegetasjon. Dette gjør anlegget spesielt i forhold til mange andre eldre hageanlegg der sporene etter det eldre anlegget i større grad har blitt fjernet eller endret ved eierskifter eller skiftende moter. Hele Steinbergeiendommen kan derfor bli viktig i forhold til framtidige undersøkelser, og være et viktig referanseanlegg fra tida før 1850 for andre park- og kulturlandskap i Norge.

Steinberg med sitt preg av førindustrielt kulturlandskap kan ha et potensiale for formidling som kan gi ettertanke og inspirasjon rundt menneskenes utnyttelse av landskap og jord. Noe som vil kunne få betydning i forhold til «det grønne skiftet» og mer miljøvennlig bruk av jord og skog.

Steinberg er et viktig turområde for både lokalmiljøet og tilreisende med opplevelse av ro, kulturhistorie og natur. En viktig kvalitet for besøkende er følelsen av at det har stått ei «osteklokke» over anlegget. Her kan man oppleve en atmosfære som preges av ro og stillhet som gjør det mulig for dagens mennesker å forestille seg hvordan livet kan ha vært i tidligere tider. Publikum opplever delvis den samme stemningen i kulturlandskapet som Weidemannfamilien kan ha opplevd: de ser dyr som beiter, et halvåpent kulturlandskap som ikke er så vanlig i dag og hører noen av de samme lydene som var den gangen, som bekkens klukking og vinden i de gamle trærne. Denne atmosfæren og stemningen som mange av de som besøker Steinberg beskriver, er en særegen kvalitet som er sårbar i forhold til både lyd-, luft- og visuell forurensning. Det stiller krav til fredningen for at disse kvalitetene skal bestå i framtida og komme seinere generasjoner til nytte.

Bildet viser barnegravene på Stenberg. Spansk kjørvél til høgre og i bakkant. Foto: Heidi Froknestad.

KILDER

- Amlien, Anne-Mari, Bjørhovde, Vigdis , Dahl, Torveig , Gustad, Kirsten , Wentzel-Larsen, Rita (red) (2013): *Amtmanninnen og hennes døtre. Kulturhistorisk kokebok fra Toten*. Toten Historielag 2013
- Froknestad, Heidi (2023): *Amtannsgården Stenberg – dokumentasjon til fredningssak Mjøsmuseets beskrivelse av kulturminneverdier*. Utarbeidet av Mjøsmuseet på oppdrag fra Innlandet fylkeskommune datert 13. februar 2023.
- Froknestad, Heidi og Irene Skauen Sandodden; *Gården Steinberg med grav gjennom 500 år. Resultatet av kildegransking og registreringer i felt 2017 – 2021* (arbeidstittel). Rapport under utarbeidelse.
- Gimle tradisjonshåndverk (2021): *Arbeidsrapport Badstua Stenberg. Demontering av badstua (Trinn 1) 2021*. Rapport utarbeidet i 2021.
- Larsen, B. H. & Gaarder, G. 2011. *Skjøtselsplan for slåttemarker og parken på Stenberg Museum i Vestre Toten*. Miljøfaglig Utredning Rapport 2011-72: 1-20 + vedlegg. ISBN 978-82-8138-551-1.
- Mathiesen, Ingeborg Mellgren (2014): «Stenbergparken. En unik og stemningsfull opplevelse av den norske landskapsstilen.» *Mjøsmuseets årbok 2014* s. 206-226.
- Mathiesen, Ingeborg Mellgren (2014): *Stenberg på Toten. Med hovedvekt på parkens utvikling på 1700 - og 1800-tallet*. Upublisert rapport.

Mathisen, Ingeborg Mellgren og Irene Skauen Sandodden; *Hagearkeologisk utgraving parken i 2018* (arbeidstittel), rapport under utarbeidelse

Read, Glen (2015): Tilstandsrapport trær, upublisert

Redalen, Gustav (2018): befaring og rapport om frukttrær på Stenberg utareidet av Pomolog tdl. professor, rapport 2018, upublisert.

Reiersen, Kristine (2012): *Rapport hagearkeologisk registrering, Stenberg gnr. 24, bnr. 1 Vestre Toten kommune*, upublisert rapport.

Sandodden, Irene Skauen (2016): *Rapport fra arkeologisk undersøkelse av badstutuft (tørrstugu) på Stenberg, gnr. 24 bnr. 1 og gnr 25. bnr 25., Vestre Toten kommune*. Ikke publisert rapport fra undersøkelse av badstua. Fylkeskommunens arkiv, dok 201600065-28.

Sørheim, Ingeborg (2007): *Stenbergparken: en dansk-norsk embetsmannshage 1750-1850*. Masteroppgave 2007, Universitetet i Oslo.

Dendrokronologiske undersøkelser fra 2012, 2019 og 2020, upublisert.

NIKU – befaring og undersøkelser av interiører i 2020 - rapport 2021, upublisert.

Treregistreringer 2008 – 2011, Heidi Froknestad, Ingeborg Mellgren Mathisen og Vestre Toten kommune, upublisert.

VEDLEGG 1 LISTE OVER EIERE OG BEBOERE 1648 – d.d.

1648 Rydningsplassen «Steenberrig» ryddes og blir krongods

Drives av leilendinger for forskjellige embedsmenn på hhv. Laa, Rognstad og Sukkestad. Fra 1707 var det kaptein, seinere major Knoph som eide Steinberg og Sukkestad. I 1669 bor Anders Johansen og Ole Andersen på Steinberg. De har 2-3 dekar kornåker, 2 hester og 6 kyr.

1670 Anders Willichsen og futen Bendiks Jørgensen

Kongen selger plassen til jordgodseier Anders Willichsen. Han selger videre til futen på Toten Bendiks Jørgensen. Anders Johansen driver gården som leilending.

1704 Oberst Ove Wind

Oberst Ove Wind på Sukkestad kjøper Steinberg av Jørgens Bendiksen, sønnen til Bendiks Jørgensen

1707 Kaptein Knoph

Kaptein Knoph kjøper Sukkestad med Verslia, Grav og Steinberg av Ove Wind. I 1711 bor leilendingen Halvor her, kaller seg Halvor Steinberg. Totalt bor det 7 personer på plassen.

1722/1723 Ole Nielsen

Ole Nilsen fra Alfstad kjøper plassen Steinberg av enkefru Elisabeth Sophie Knoph. Åkerarealet har økt til 6 dekar. Det er 1 hest, 4 kyr og 6 sauer på gården.

1731-1801 Sommerfeltfamilien

- 1731 Sorenskriver Christian Sommerfelt (eier av Sukkestad, kjøper Steinberg av Ole Nielsen)
- 1747 Sorenskriver David Sommerfelt (Sukkestad med Steinberg)
- 1759 Kongens resolusjonsrett for Steinberg innløses av David Sommerfelt

- 1775 Prosteenke Anna Sophia Heuch (overtar Sukkestad med Steinberg etter sine foreldre, skjøte fra 1775)
- 1782 Amtmann Christian Sommerfelt (kjøper Sukkestad med Steinberg av søsteren sin, skjøte datert 9.februar 1782)
- 1784 Prosteenke Anna Sophia Heuch (kjøper Steinberg fra dødsboet til foreldrene, skjøte datert 20.september 1784.) Steinberg får antageligvis sin nåværende størrelse.
- 1791 Sorenskriver Fredrik Sommerfelt (kjøper Steinberg av søsteren sin)

1801 Fogd Johan Borge Schulz

1804 – 1899 Weidemannfamilien

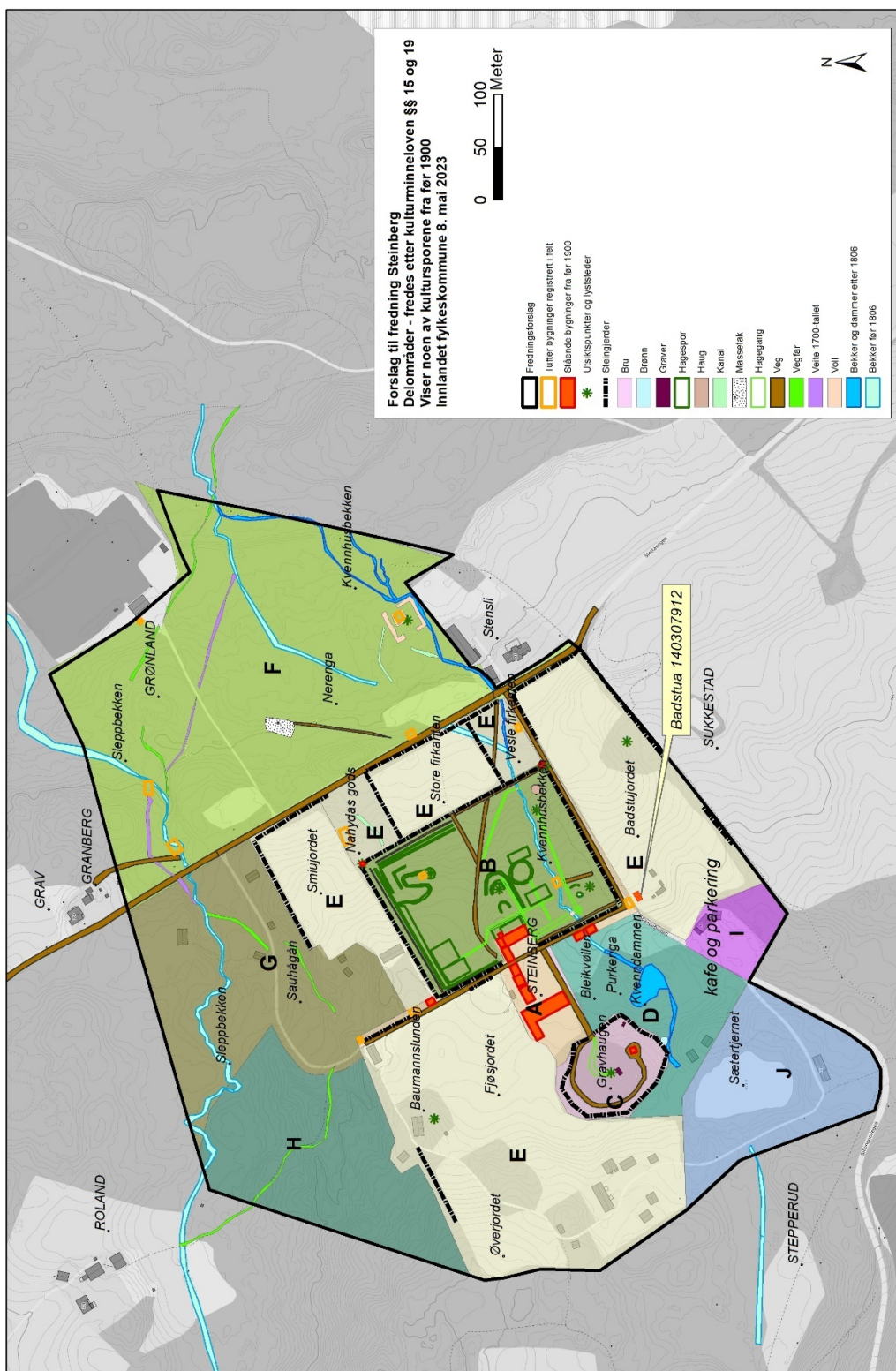
- 1804 Lauritz Weidemann
- 1856 Ditlevine Weidemann
- 1866 Ole Hannibal Weidemann
- 1887 Ingeborg, Nahyda og Amalia Weidemann

1899-1934 Stenbergfamilien

- 1899 Jens Henriksen Stenberg (Jens Henriksen kjøper Steinberg av Amalia Weidemann og tar navnet Stenberg)
- 1910 Ingeborg, Dorthe, og Jacob Stenberg

1934 Toten museumslag, i dag Toten historielag

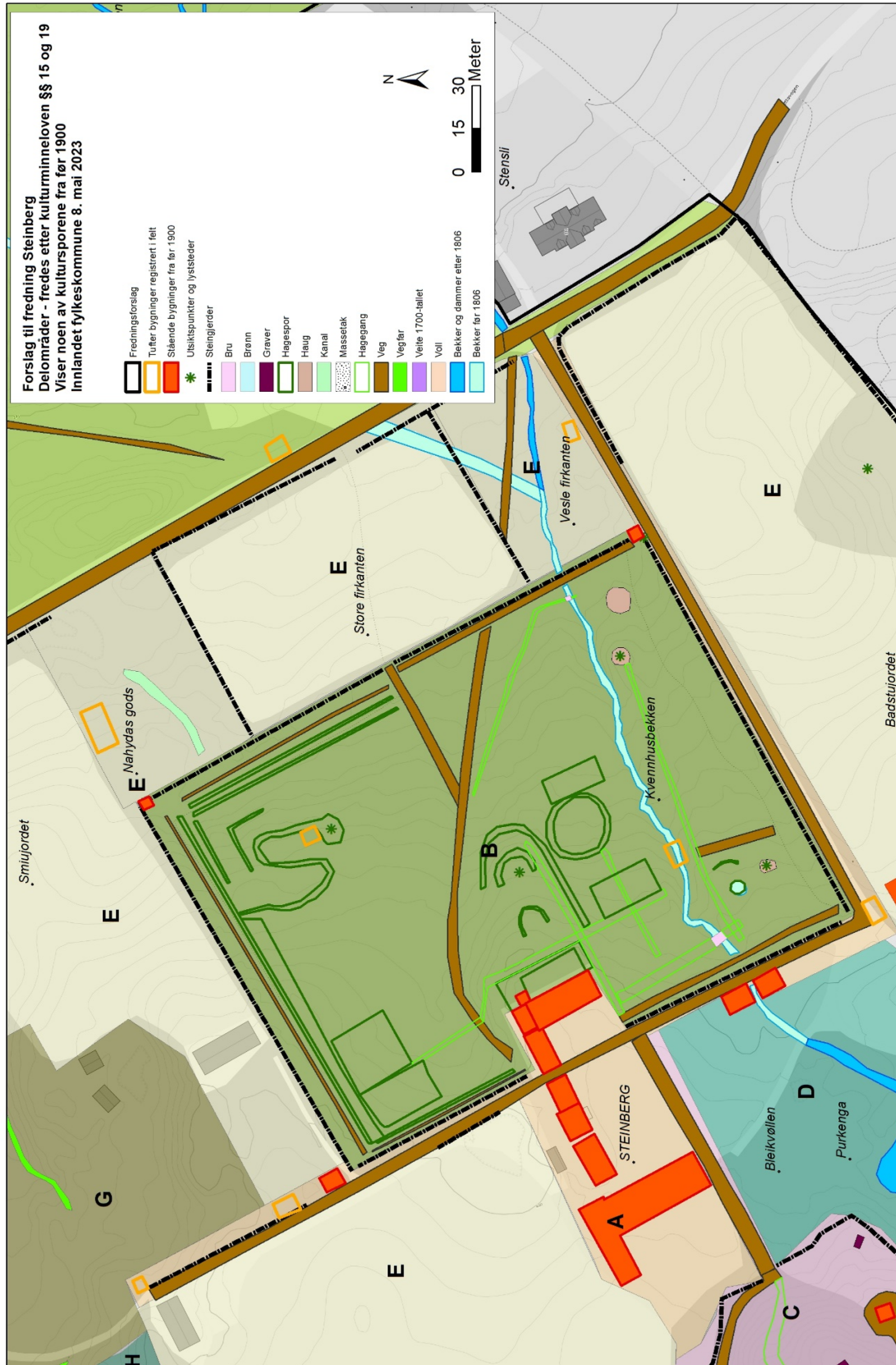
VEDLEGG 2 KART DELOMRÅDENE A-J

Områdene A-G fredes etter kulturminneloven § 15, mens områdene H-J fredes etter samme lovs § 19. I dette kartet og kartene under er noen av de bevarte kultursporene vist. Enkelte av sporene er så svake, at de kun framkommer på LIDAR.

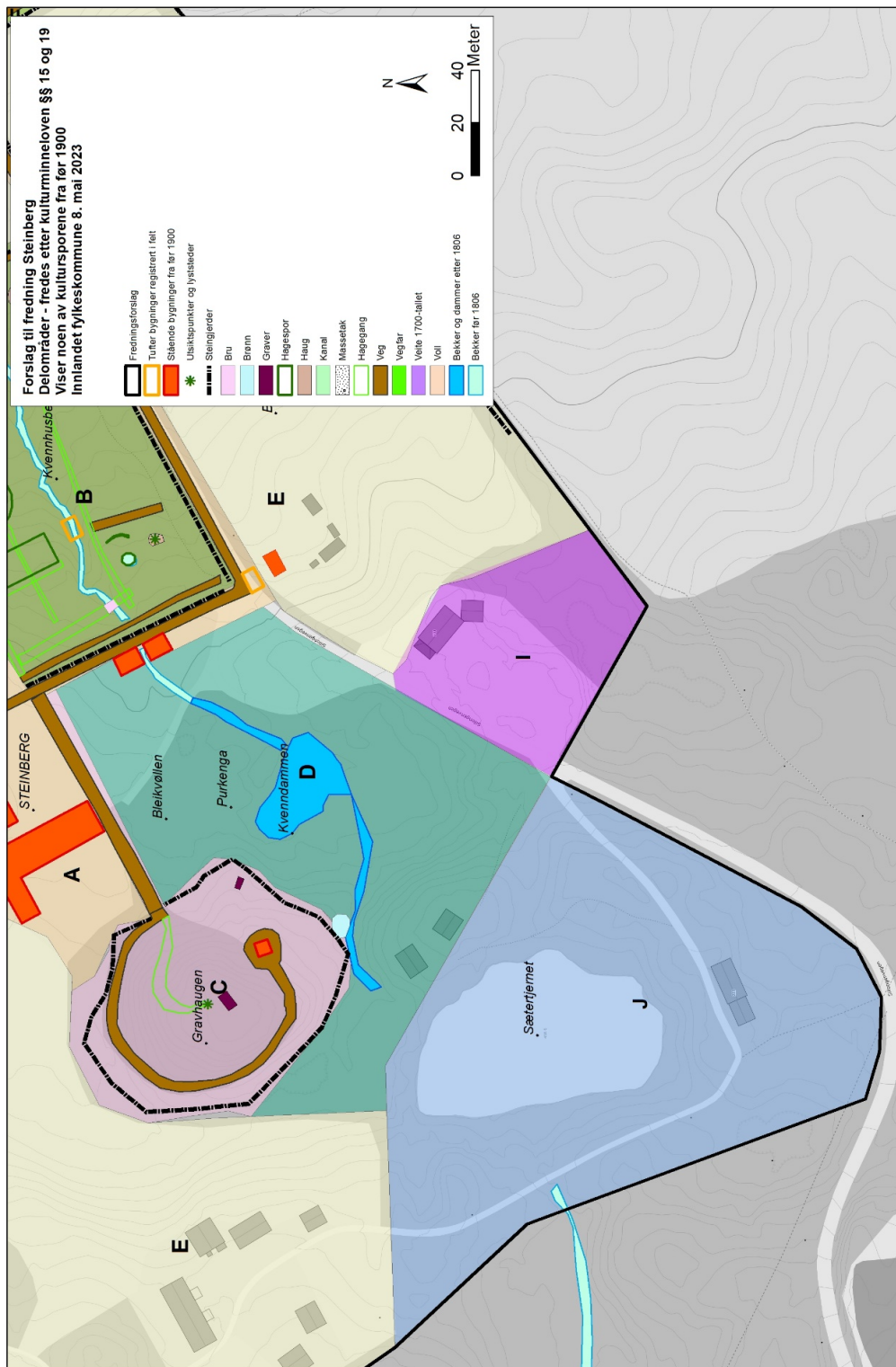
Kart Område A og B

Tunet med adkomstveg og parken

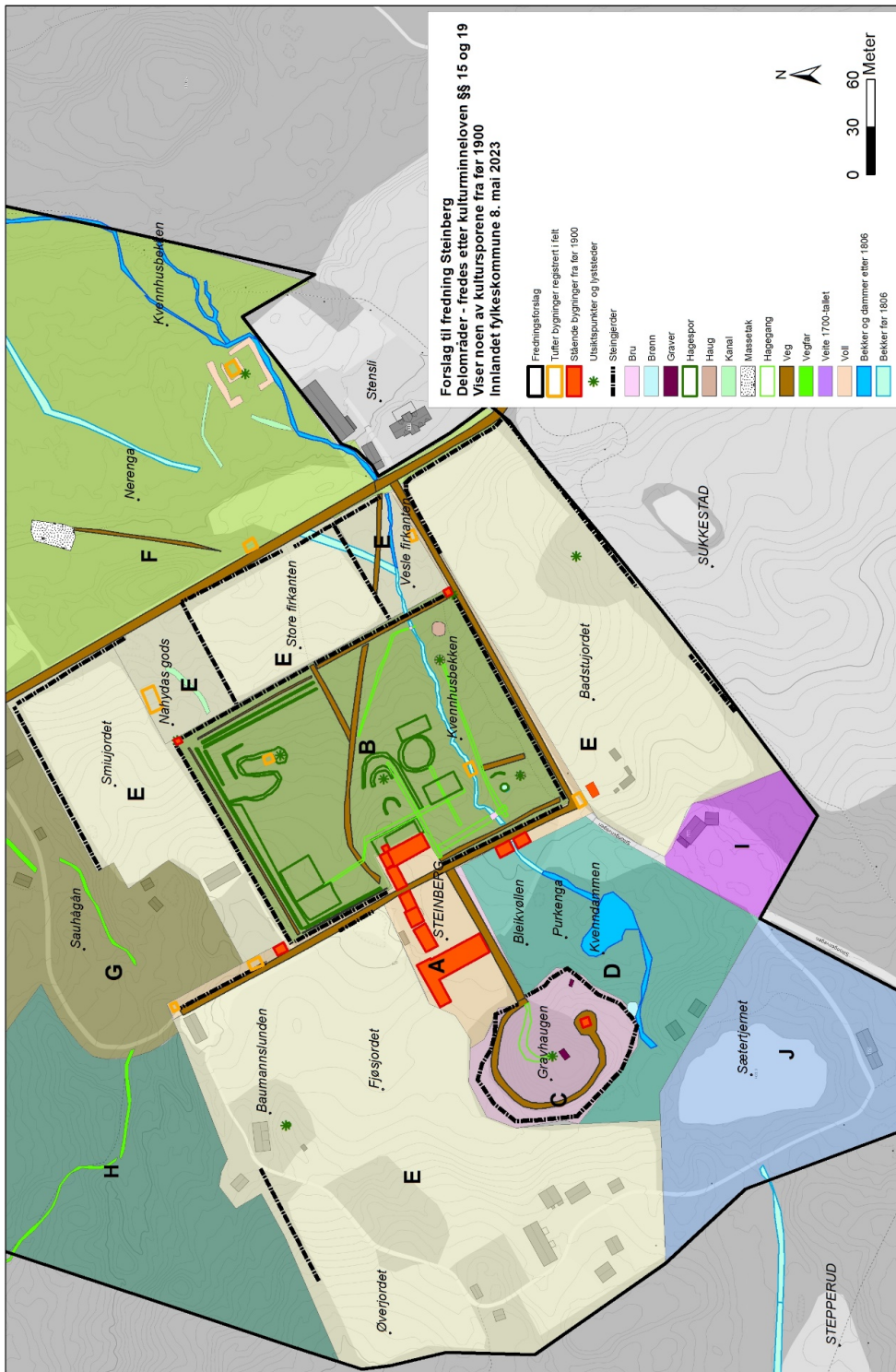
Kart Områdene D, I og J

«Gravhaugen», Purkenga og Bleikvøllen, kaféen og parkering og Sætertjernet

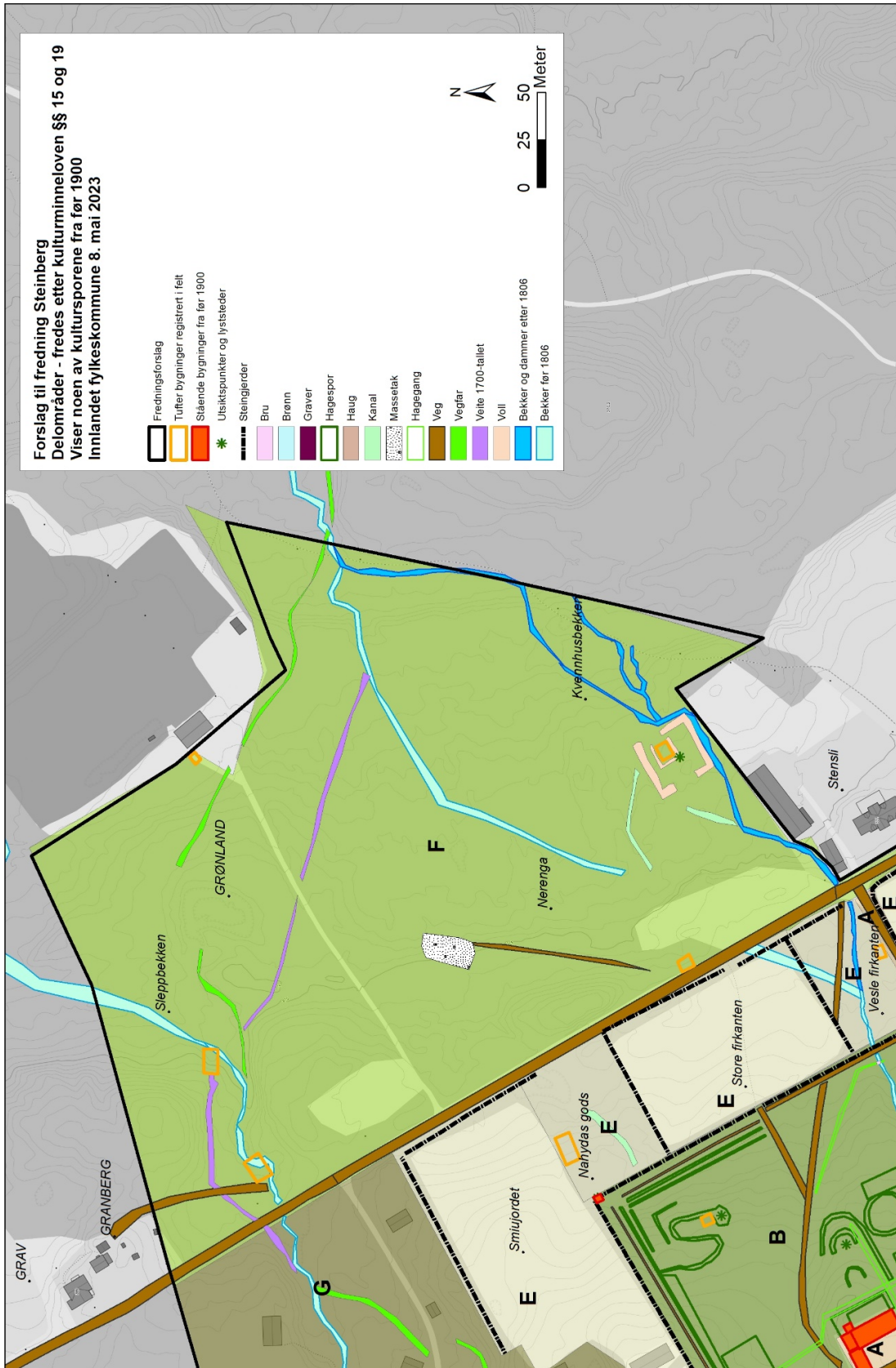
Kart Område E

Dyrkamark og beiter (det ligger også eldre dyrking i F Nerenga)

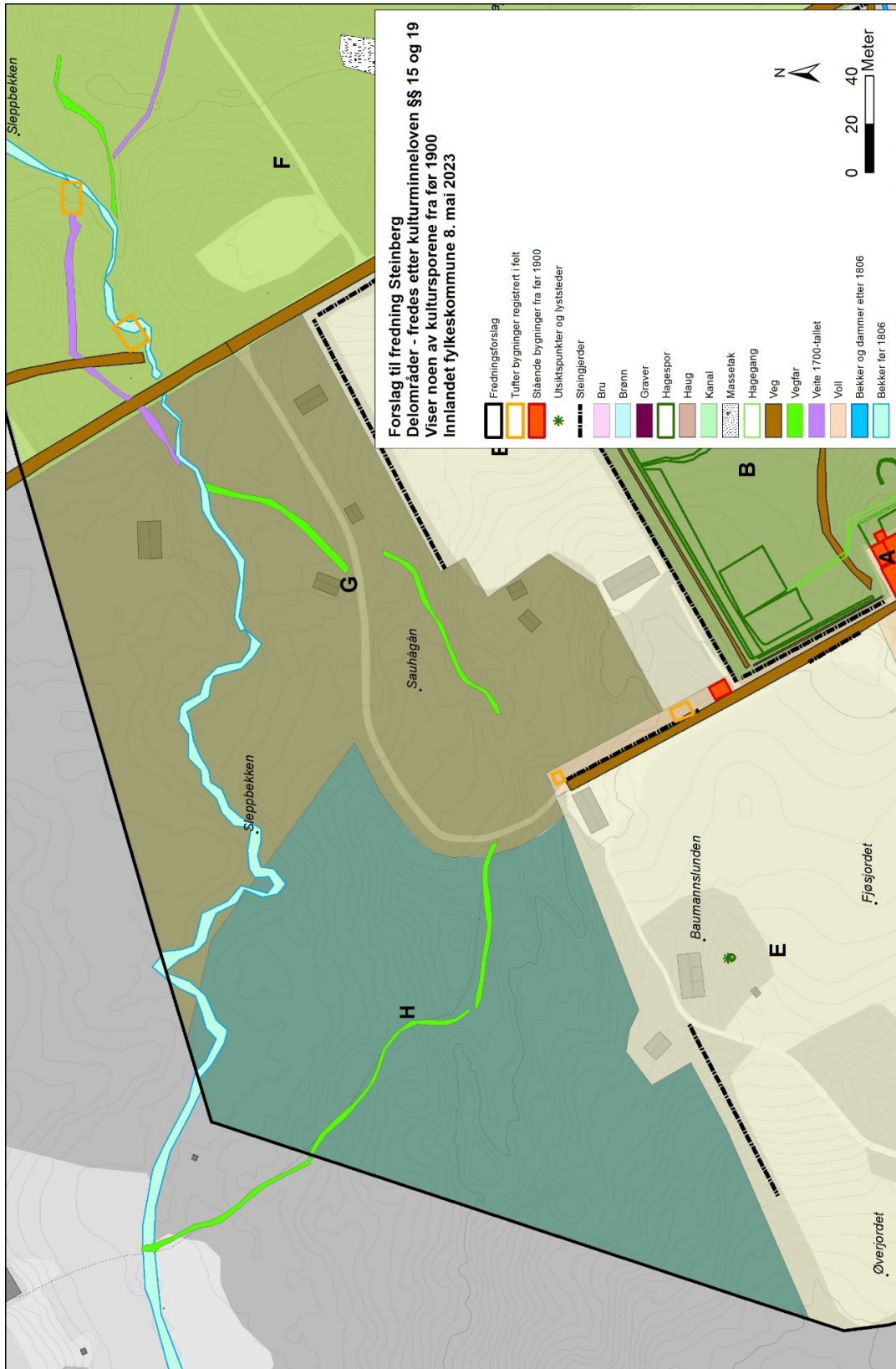
Kart Område F

Nerenga, Grønland og Eriksrudvegen

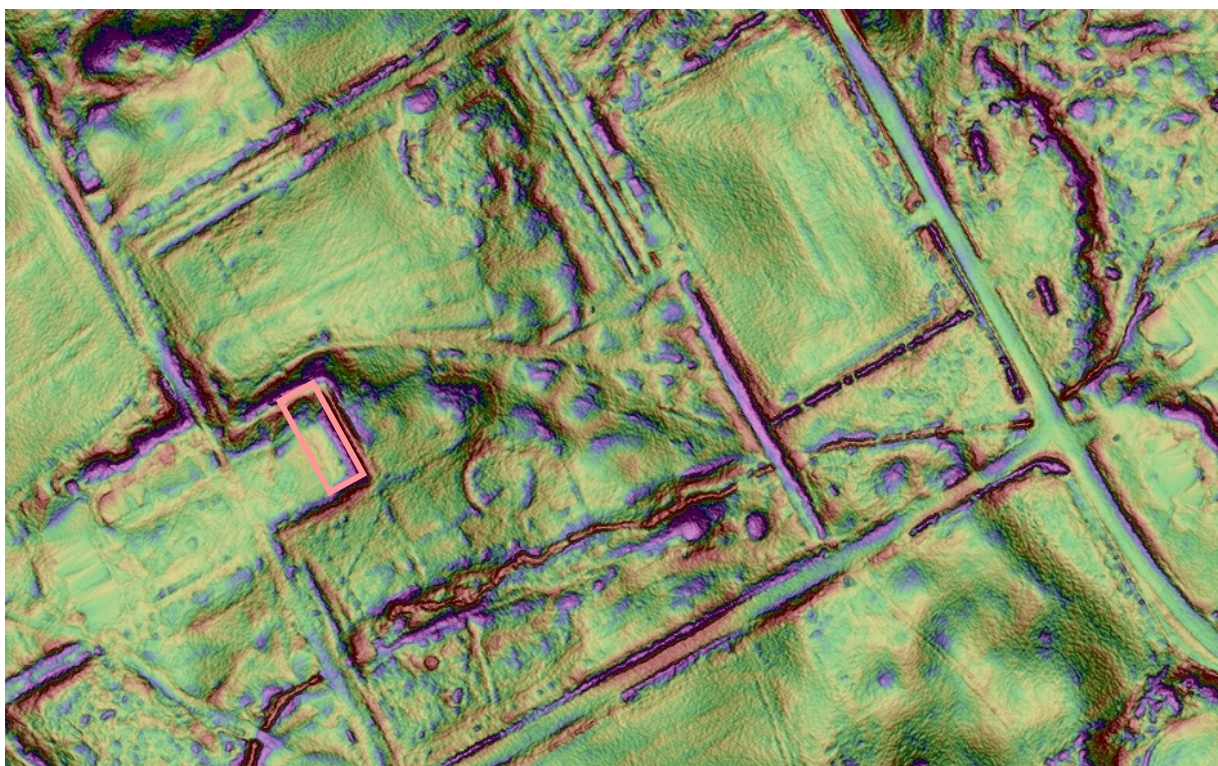
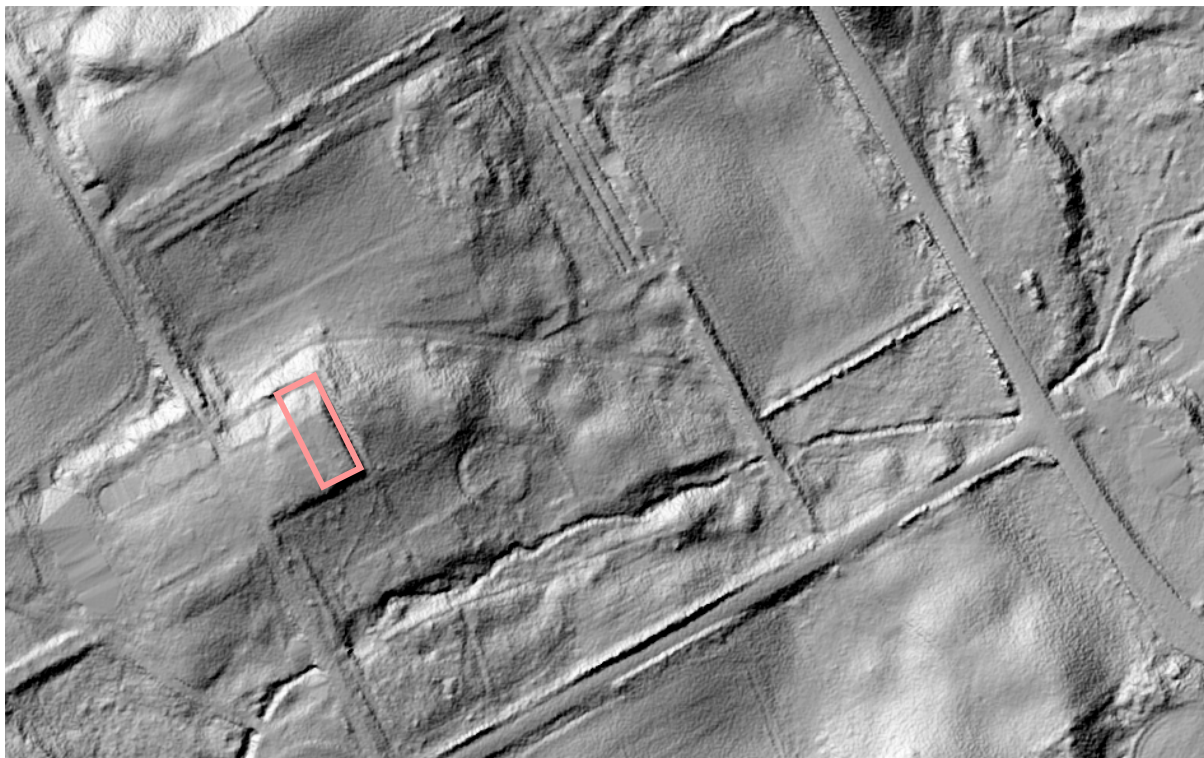

Kart Område G og H

Sauhågån og området vest for Sauhågån (fredet etter naturmangfoldloven og kulturminneloven § 19)

VEDLEGG 3 LIDAR DATA AVSLØRER MANGE KULTURSPOR

LIDAR-data har vært benyttet for å registrere kulturminner og spor etter det historiske hageanlegget i forbindelse med utarbeidelsen av dette dokumentet. Kartene viser også tydelig naturformasjoner. Her LIDAR-kart som blant annet viser tunet og parken, illustrert med ulike visualiseringsteknikker. Hovedhuset er markert med rødt polygon. Kilde: Statens kartverk, kart: Innlandet fylkeskommune.

Bilder vier en gammel rosesort på Steinberg. Foto: Heidi Froknestad ©Mjøsmuseet.

Innlandet
fylkeskommune